Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987
чылдың
январь
10
суббота
№ 8 (13308)
1925 чылда
үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕР

Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур республиканың дыка хөй күш-ажылчы коллективтери боттарының бар арга-курлавырларын санап тургаш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Ооң бир чижээнге Барыын-Хемчик райкүүскомунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелин ап болур. Ук коллектив бо чылдың он айларының планын октябрь 26-га чедир күүседирин, пландан ажыр чонга 5 муң рубльдиң ачы-дузазын көргүзерин хүлээнген.

Мону даштындан көөрге, мурнуку чылдарда-даа коллективтерниң ап турган хүлээлгелеринден ылгалбас, харын-даа чамдык талалары-биле куду болгу дег. Ынчалза-даа ооң онзагай талазы чүл дээрге, ону бо удаада ылап, быжырымчалыг санап тургаш кылганы, бар аргаларны болгаш курлавырларны барымдаалааны, ону ажылдап кылырынга күш-ажылчы коллективтиң бүгү кежигүннерин киириштиргени болур. Бо хүлээлгениң саазын кырынга артпазынга бүзүрел улуг. Ону тус черде партия, совет органнар, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу деткээн.

Күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-чорудулгазынче кичээнгей сөөлгү үеде дыка улгаткан. Ындыг болбас арга чок. Бистиң планнарывыстың күүселдези, девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдези, ниитилел амыдыралында чаартылгалар ооң ажылының түңнелинден дыка хамааржыр. Ынчангаш, күш-ажылчы коллективтерниң ролюн болгаш харысалгазын бедидер талазы-биле чугула ажыл Советтерге онаажыр.

Бо сорулгаларны боттандырарынга Советтер 1983 чылда хүлээп алдынган «Күш-ажылчы коллективтер дугайында болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хоойлузун удуртулга болдуруп турар. Ында «Улус депутаттарының Советтери, оларның күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнары бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның үзүктел чок болгаш дең-дески ажылдаарынга чогумчалыг байдалдарны хандырар, күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-чорудулгазынга демократтыг эгелерниң хөгжүүрүнге бүгү тала-биле деткимчени көргүзер» деп айыткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шиитпирлиг ажылдың бо үезинде Советтерниң болгаш күш-ажылчы коллективтерниң аразында харылзааны улам ыңай идепкейжидери негеттинип келген. Күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидер, оларның ат-алдарын улгаттырар талазы-биле ажылды кылып тура, ёзу барымдаалаашкынындан, дөгейлеңчек аргалардан шиитпирлиг-биле уштунуп үнери чугула. Чамдык улуг безин эвес девискээрлерде күш-ажылдың сагылга-чуруму чавыс, план күүселдезин хандырбайн турар черлер бар болгай. Ол дугайында ында Совет-даа, ооң күүскому-даа билир, ол хирезинде ооң ажылдакчылары чыл-чылы-биле ук бүдүрүлгеже баш сукпас, кандыг-даа хемчеглер албас чоруктар бары чажыт эвес. Ол дээрге бо үениң чаа негелдезин ам-даа чедир билбейн, эрги ёзу-биле олутпай ажылдап турарының барымдаазы-дыр.

Амгы үеде күш-ажылчы коллективтерниң бот-тускайлаң чоруунче улуг кичээнгей салдынган. Бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазындан эгелээш кадрларга чедир айтырыгларны шиитпирлээрин күш-ажылчы коллективтерге бүзүрээн. СЭКП-ниң XXVII съездизинге ТК-ның Политиктиг илеткелин кылып тура, эш М. С. Горбачев: «Күш-ажылчы коллективтиң шиитпири күштүг болур ужурлуг айтырыгларның бөлүүн үргүлчү калбартыр, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ниити хуралдарының ролюн, оларның шиитпирлер күүселдези дээш харысалгазын бедидер ужурлуг» деп демдеглээн. Бистиң республиканың күш-ажылчы коллективтери боттарынга берген эргелерин долузу-биле ажыглаар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар. Бүдүрүлгениң, хөй-нииити организацияларының удуртукчулары улуг-даа, бичии-даа айтырыгларны коллективке чугаалажып көөрү-биле киирип, оларның үнүн дыңнап турар. Ол ышкаш коллективтерниң эгелээшкиннерин, саналдарын, негелделерин барымдаалаары чаңчылчаан. Аңаа мындыг чижекти киирип болур. Кызылдың үлетпүр барааннар садыының № 11 магазининиң коллективи садыгжы О. Салчакка бүзүрел көргүспес деп ниити хуралынга шиитпирлээн. Чүге дээрге, ол күш-ажылдың болгаш саң-хөөнүң сагылга-чурумун доктаамал хажыдып келген. Ынчангаш, ону ажылындан хостаар деп шиитпирни үндүргеш, үстүкү албан черинче киирген. Үлетпүр бараанар садыының дирекциязы ук коллективтиң шиитпирин күштүг кылдыр бадылаан.

Күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидер талазы-биле ажылга даянып кол күш—идепкейлиг кижилер, ылаңгыя улусчу эрге-чагырганы ында төлээлеп турар депутаттар. Олар коллектив кежигүннериниң ажыл-амыдыралын, чугула айтырыгларын тергиин эки билир, бүдүрүлгениң эрге-ажыы дээш демиселдиң мурнуку одуруунда чоруп турар. Ынчангаш, бүдүрүлгечи депутаттарның билиглерин, чыгдынган дуржулгазын калбаа-биле ажыглаар, оларның эгелээшкин үндүреринге идиг бээр, күрүне ажыл-херээн күүседиринге дузалаар орган—Советтер. Ооң-биле чергелештир депутат бөлүктериниң болгаш постуларының, улусчу контролёрларның ажыл-чорудулгазынче кичээнгейни угландырары, оларның ролюн болгаш ат-алдарын көдүрери база чугула сорулга дээрзин утпас херек.

Көдээниң күш-ажылчы коллективтери-биле кылыр ажыл Советтерде хөй. Ылаңгыя бо үеде Агроүлетпүркүркомнуң ажыл-агыйлары кышкы кампанияда —мал оолдаашкынында хаара туттунган. Хамыктың мурнунда малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга тааржыр байдалдарны канчаар тургусканын, оларның өөредилгезин организастаанын кичээнгейге алыр ужурлуг. Ылаңгыя массалыг оолдаашкын үезинде одаар чүүл малчыннарда бар бе, суг хандырылгазы кандыгыл, автомагазиннер чедип турар бе, специалистерниң дузазы кайы хирел, дээн чергелиг айтырыгларны сонуургаары чугула. Маңаа даянып кол күш—депутаттар, активтер.

Күш-ажылчы коллективтер-биле ажылдап тура, Советтер девискээрде социал айтырыгларны канчаар шиитпирлеп турарын база көрген турар ужурлуг. Ылаңгыя чуртталга бажыңнарын, уруглар албан черлерин бүдүрүлге чери тудуп турар бе, ажылдап турарларның дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге совхоз, бүдүрүлге кандыг дуза көргүзүп турарыл, коллектив кежигүннериниң садыг, амыдырал хандырылгазы үениң негелдезинге дүгжүп турар бе? Ол ышкаш ногаанчыдылга, чаагайжыдылга талазы-биле айтырыгларның хажызындан эртпес херек.

Күш-ажылчы коллективтер дээш ажылдап тура, Советтер боттары база аңаа даянырлар. Коллективтерниң дузазы-биле кудумчулар аян-шиңчи кирер, чаагайжыдылга ажылы шапкынчыыр, чаа клубтар, стадионнар, скверлер көстүп келир болгай. Ол ышкаш дыка хөй коллективтер соңгукчуларның чагыгларын күүседиринге биче эвес салыышкынны киирип турар. Тус чер эрге-чагыргазының хүлээлгези болза бодунуң суурунуң, районунуң, хоорайының чаагай чоруу дээш ажыл-дыр, ону ак сеткилдиг күүседирге бодунуң чаагай чоруу бедиир дээрзин кижи бүрүзүнге билиндирер дээш ажылдаар херек. Күш-ажылчы коллектив бүрүзү Советтен деткимчени манаар, аңаа идегээр болзун дээш ажылдаар херек.

ЧЫЛДЫ ХЕРИИ БАЗЫМ-БИЛЕ ЭГЕЛЭЭР

Часка белеткел

ШЫНАРЖЕ ЧҮТКҮЛ

Он ийиги беш чылдың ийиги чылының часкы ажылдарынга «Сүт-Хөл» совхозтуң механизаторлары баш бурунгаар белеткенип турарлар. Эрткен чылдың сөөлгү кварталында олар сес трактор септээр тургаш, тос тракторну беленниң шугумунда тургускан. Септелге организастыг уламчылап турар.

Кожуг машиналарының септелгези база мурнуку чылдардагызындан шалыпкын чоруп турар. Оларның чамдык хевирлерин септеп дооскан, артканнарын уламчылап турар. Бо бүгү ажылдарга кызымааны көргүзүп турар механизаторлар хөй. Ылаңгыя Жуков Сат, Арии Монгуш, Ондар Дамчат-оол өскелерге үлегерни көргүзүп турар.

Часкы хову ажылдарының үези чоокшулап орар. Механизаторлар хуусаа бетинде техника бүрүзүнүң септелгезин шынарлыг кылыр дээш, улам шудургу ажылдап турарлар.

С. БИЧЕ-ООЛ,
совхозта дуңзаалакчы.

Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң мал ажылдыглары эрткен чылда күрүнеге 450 тонна эътти садар планын долузу-биле күүсеткен. Ажыл-агый бо чылын база эвээш эвес продукцияны күрүнеге дужаар сорулгалыг.

Совхозтуң топ салбырында мал семиртир шөлдүң ажылчыннары, кадарчылары шынарлыг продукцияны бүдүрер дээш кызымак ажылдап турарлар. Кадарчылар Григорий Мальцев, Секпит Кунгаа, Сергей Сергиенко болгаш оон-даа өскелер малдың продуктулуг чоруунче кичээнгей салып, ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: улуг кадарчы, механизатор Г. Мальцев; кадарчылар Эник-оол болгаш Секпит Кунгаалар, С. Сергиенко (ортузунда).
В. МОНГУШТУҢ фотолары.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНГЕН

Чарыш — продукцияның шынарын бедидерниң күчүлүг быразы. Чарыш биле быжыг күш-ажылчы сагылга-чурум чарылбас. Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырыында бо сөстерни Чадааналың саржаг заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары удуртулга болдурбушаан, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүсеткен.

Социалистиг чарыш ооң цехтерниң аразында калбарган. Кижи бүрүзү ажылчын туруштарында харысалгазын бедитпишаан, кичээнгейни продукцияның шынарынче угландырган.

Завод эрткен чылын бараанныг продукция бүдүрер планын 120 хуу күүседип, пландан ажыр 40 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Ону сайгарарының планын 119,5 хуу боттандырган.

Совхозтарның сүт-бараан фермаларындан экеп дужааган сүттү хүлээп алгаш, заводтуң цехтери сүттү янзы-бүрү аппаратурага болбаазыраткаш, оон саржаг, ак-саржаг, чалаң сүт, кефир, сметана, сливки болгаш ээжегей бүдүрер онаалдаларын ай санында күүседип келген.

Заводтуң ажылчыннарының социалистиг чарыжынга сүт тыртар аппаратчы Бюрюнмза Ховалыг, сүт соодар компрессорщиктер Мерген-оол Ооржак, Анатолий Корбут, сүтну сөөртүп экээр болгаш аппарып төгер автомашина чолаачызы Вениамин Праворов болгаш оон-даа өскелер бүдүрүлгениң мурнакчылары болбушаан, өске эштерге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Саржаг заводунуң ажылчылары ай, квартал санында ажылын түңнеп, бүдүрүлгеде бар четпестерни илередип, ону чайладырының аргаларын дилеп тып турар. Ооң ачызында коллективтиң мурнунда салдынган сорулганы күүседир дээш ажылчын бүрүзүнүң харысалгазы бедээн.

Коллективтиң ажылдакчылары он ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш тура-соруктуг ажылдап турарлар.

А. ДОНГАК.
Чадаана хоорай.

Совет көдээниң кижилери

ХООЧУННАРНЫҢ ЮБИЛЕЙИ

Чээрби беш чыл — кижи назынында эвээш эвес үе. Ховалыг Кара-оол биле Түлүш Кара-кыс ол үениң дургузунда хой малдап келген. Найыралдыг өг-бүлениң күш-ажылчы юбилей чылы бо, ынчангаш олар улам кызымак ажылдап турарлар.

Кара-кыс биле Кара-оол хой малдап келген 25 чылының иштинде совхозунга 8250 хураганны доруктуруп, 24 тонна дүктү кыргып берген. Бо көргүзүглер бир хойжу совхозтуң (чижээлээрге, бистиң районда «Кызыл тук») чылда онаалдазынга дең. Бай-Тайга, Каа-Хем, Тожу, Чөөн-Хемчик, («Чыраа-Бажын» санаваска) районнарның совхозтары, өске-даа чамдык ажыл-агыйларның чылда өстүрген хураганы болгаш кыргаан дүгү оон эвээш. Республиканың совхозтарының бурунгу чылдагы (эрткен чылдың амдызында үнмээн) түңнели-биле деңнээрге, өг-бүлениң чээрби беш чылда ажылы ындыг-дыр.

Кара-кыс биле Кара-оол — чүгле «Торгалыг» совхозта эвес, а бүгү Өвүр районда мурнакчы малчыннар. Оларның кадарган хою үргүлчү онча-менди болурундан аңгыда, кадык болгаш шыырак турар. Ындыг малдың төлү безин боткур, омак болгаш өзүүчел. Хураганны үзүп турар үеде деңзизи үжен килограмм чедип турар. Ук малчыннар эрткен чылын совхозка социалистиг чарыштың тиилекчилери болган, кысказы-биле чугаалаарга, бүгү көргүзүглер талазы-биле оларга чедер улус чок болган.

Хоочун хойжулар боттарының байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып, дагдыныкчы хүлээлгезин кызымак күүседип турарлар. Оларның дузазын көрүп, мергежилин шиңгээдип алган хойжулардан Зоя биле Александр Түлүштер мурнакчыларның одуруунда келген.

Кара-кыс Сагаан-ооловна — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг аттың эдилекчизи, а Кара-оол эрткен чылын Улустарның найыралы орден-биле шаңнаткан. Амгы үеде ол өг-бүлениң кадарган хою кыштаглаашкынны хүр эрттирип турар. Мал чеми четчир, ону боттары белеткеп алган. Малга сугну чылыдып берип турар. Черле ынчаш, малды кыштан хүр ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш, хоочун хойжулар бүгү хемчеглерни ап турар. Оларның ол бачым болгаш чымыштыг ижинге школа дооскан оглу Буян биле уруу Ольга база дузалажып, мергежил шиңгээдириниң эге базымнарын кылып турарлар. Оларның хойжу болу бээр хүнү база кээр.

Б. НАТПИТ,
Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң партком секретары.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЕРМАДА

«Тиилелге» совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективи Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге дужаарының талазы-биле чыл планын күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Эрткен чылдың планын хуусаа бетинде, ноябрь 1-де күүсеткеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган бо ферманың коллективи ийиги чылды эки эгелеп турар. Хоочун саанчы Мөнен Куулар бодунга быжыглааны инектен-не эрткен чылын 2357 литр сүттү саап алган, аныяктарга үлегер-чижекти көргүзүп ажылдап турар. Ында чарыштың мурнуку одуруунда саанчылар аныяк коммунист Лидия Куулар, Мария Ондар, Клара Конгар-Сюрюн, Адаш Ондар болгаш оон-даа өскелер чоруп турар. Ферманың коллективи ортумаа-биле инектен-не 1900 литр сүттү саап алыр хүлээлгени алган.

Д. САЛЧАК.

Эде тургустунуушкун: бот-орулга-чарылга болгаш коллективтиг кереэ

ОРУЛГАЛЫГ БОЛУР ДИЗЕ

Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң хойжу бригадазын хөй чылдарда удуртуп келдим. Бригадамның (өске-даа бригадаларның) ажылының кандыг турганын болгаш сөөлгү үеде кандыг байдалдыг апарганын эки билир, салаа базып санап боор мен. Ылаңгыя сөөлгү ийи-бир чыл иштинде болган чаартылгалар дыка көскү болду. Ооң чамдык чылдагааннарын маңаа чугаалаар, өске эш-өөр-биле дуржулга солчур бодадым.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң чедиишкиннииг боттанып турарын, дүргедээшкинниң болгаш эде тургустунуушкунуң шыңгыы базымнарын, ылаңгыя кижи факторунуң ролюн шуптувус билип, деткип, бо улуг ажыл-херекке боттарывыс киржип турар бис. Мээң ажылымны, көдээ ажыл-агыйны интенсификацияның оруунче киирип турар угланыышкын ол. Ону боттандырганының ачызында бот-башкарылга, бот-хандырылга болгаш бот-акшаландырылыышкын чедип алдынар. Маңаа удуртукчу-даа, анаа бөлүүн ажылчын-даа кижиниң экономиктиг билиглериниң үндезинин билген турары, кылыр ажылы-биле алыр төлевириниң аразында харылзааны, ооң үнезин билген турары албан. Ол дугайын «Ак-Туруг» совхозтуң кол экономизи Р. Кара-Салдың «Шын» солунга бо чылдың январь 8-те бижээни чөп.

Бистиң хойжу бригадавыс бот-орулга-чарылга болгаш коллективтиг кереэ ёзугаар ажылдап, санажылганың чек системазын ажыглап турар. Күш-ажылды организастаарының бо дээштиг аргазынче киргенден бээр үр болбаан-даа болзувусса, ооң экономиканы быжыглаарынга эргежок чугулазын ам биле бергеен бис. Бригаданың малчыннары ам малга бээр чемин, үнген-кирген малын, кыргаан дүгүн туржук, кол болгаш немелде төлевирни— бүгү чарыгдалдарны болгаш орулгаларны — чүгле салаа-биле эвес, харын, саазын база карандаш-биле санап орар апарган.

Мен бо бригадага кээп турар үеде, малчыннарны зоовет өөредилгеже чыыры улуг айтырыг турган. А ам малчыннарның өөредилгеже сонуургалы улгаткан, солуннардан чамдык материалдарны безин үзе кезип, ханада аскылап алгылаан орар. Сөөлгү үеде олар артык чарыгдал-даа үндүрбестээн, совхозтан машина алганда, херээн бүдүрүп алгаш, дүрген-не дедир чорудуптар. Шынарлыг ажылдың орулгалыын база билир. Ооң уламындан продукцияны чүгле көвүдедир эвес, шынарлыг бүдүрериниче кичээнгей улгадып турар. Ынчангаш кандыг-даа ажылды өске кижиге, боттарының уруг-дарыынга-даа идегээри эвээжеп турар. Хой кыргыырынга, сиген кезериинге туржук, тарып боозадылга ажылынга безин боттары киржир күзелдиг апарганнар. Бот-орулга-чарылганың ачызы ол.

Күш-ажылды организастаарының дээштиг аргазынче шилчээн соонда, камналга айтырыы шыңгыыраан, курлавырлар тыптывары болгаш оларны ажылдаары негелде апарган. Ооң чижээн чаш хураганнарны кажаага от салбас арга-биле өстүрүп эгелээнинден көрүп болур. Ол арганы республикада бистиң бригадавыс бир дугаарында шиңгээдип алган, ол моон нептереп үнген. Ол аргаже кирген соонда, чылдың-на он он печка септээр, аңаа күш болгаш акша-хөреңги чарыгдаар чоруктан хосталган, харын печкаларның туүйбуларын чунар-бажың печкаларны тударынга болгаш өске-даа черлерге ажыглап турар. Кызылдан чылдың-на чүс ажыг тонна хөмүр-даш сөөртүрүнден, аңаа машина тударындан болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа чарыгдалдардан база хосталдывыс. Кажаага дүне-даа, хүндүс-даа от салыр шүүттүг болгаш чымыштыг ажыл чок болган. Мыя моон чүү хире камналга болган-дыр, чүү хире курлавырлар тывылган-дыр? База чеже кижи от салыр, печка септээр, хөмүр-даш сөөртүр ажылдардан хосталган-дыр? А техника? Машиналар ам печка кылыр дой-довурак, одаар ыяш сөөртүрүнге эвес, өске ажылдарда ажыглаттынып турар. От салбас арганың экономиктиг ажыын оон-даа ынаай санап болур.

Бригадирге сөс

Малдың чаш төлүн чүгле онча кылдыр эвес, харын шыырак, боткур кылдыр өстүрери — база экономиктиг ажык. Адак дээрге, хураган кадык болганындан, хөй эм безин чарыгдавастаан бис. А хураганның шыырак болганындан база орулга кирер. Ынчангаш боткур болгаш семис хураган өстүрген малчыннарга немелде төлевир доктааткан. Хураганны үзер хүнге чедир бир баштың деңзизин 20—23 килограмм чедиргенде 1 рубльди; 24—26 килограмм чедиргенде 1 рубль 50 көпеекти, 27 килограммдан өрү 2 рубльди төлээр. Чижээлээрге, эрткен чылын Дүгер Даш-оол 356 хураган үзүп берген. Оларның 46-зы — 20 килограммдан өрү, 100 бажы—23 килограмм чедир, база бир 100-ү — 26 килограмм чедир, арткан 110-у — 27 килограммдан өрү деңзилиг болган. Ам демги немелде төлевирлерни деңзи аайы-биле хураганнарга көвүдедип көрүңерден: каттыштыр 470 рубль! Ынча акша кижиниң холунче боду кирип келбес болгай, ынчангаш малчыннар хураганның шынарынче база улуг кичээнгей салыр апарганнар. Ооң уламындан бригаданың үскен 2612 баш хураганының 1968 бажы азы 75 хуузу 20 килограммдан өрү деңзилиг, а 100 баштың бирээзи-ле 24 килограммдан өрү деңзилиг болган. Мурнуку чылдарда байдал мындыг турбаан, малчыннарның бодалы «дыка хораваанда үзүп аппаар болза» дээр хөөнүг турган болгай. А ам «хойну хүлээп ап көрүңер, а хураганнарны бодум малдап көрейн» дижир апарган.

Бо чылын төрүттүнген шыырак хураганнарны чайын кыргаан бис. Олардан 1080 килограмм дүк алдынган. Ол чорук совхозтуң күрүнеге дүк садар планынга немере болурундан аңгыда 10 муң ажыг рубль орулга база киирген.

Бот-орулга-чарылгалыг, артала коллективтиг кереэ-биле ажылдап турар бригадага ол кончуг чугула.

Чарыгдалдарны эвээжедир, орулганы көвүдедир дээш организастыг ажылдарны күштелдирген. Маңаа чек системазы улуг дузаны чедирип турар, чек чокта чүнү-даа ап шыдавас бис. Чектерни үргүлчү хынап, түңнеп турар болганда ылаңгыя тускай бот-орулга-чарылга хүннеринде анализтеп турар болганда, чамдык частырыгларны дораан эдип, чамдык ажылдарны таарыштыр тургузуп ап болур. Чижээлээрге, бригадага машиналар болгаш тракторлар ажыглаары мурнукузундан дыка эвээжээн.

Орулганы көвүдедир дээш зооветеринар ажылдарын база экижидип турар бис. Эрткен чылын хамык малды бонитировкалаан. Амгы үеде хойлар шупту класс, өң-чүзүн, назы-хар, эр-кыс туржук күш талазы-биле коданнарга үстүнген. Бирги класстың хойларын селекция ажылынга ажыглаар дээш уксаажыдылганың кол өзээ кылдыр аңгылаан. Шокар хой ийи коданда арткан, бо беш чылда хойларның ооң шупту ак болур. Чүге дээрге, чаңгыс аай дүктүң өртээ улуг, оон база орулга кирер. Эрткен чылын бригада 23 тонна дүк дужааагаш, 250,4 муң рубль алган. Ол-ла хире чаңгыс аай дүктү садар болза, ооң кырынга 70 муң рубль немей кирер. Уксаа болгаш селекция ажылын, бонитировканы шыңгыырадыр ужуру ында. Оон башка орулга алыры берге.

Малдың чаш төлүн от салбас арга-биле доруктуурары бистиң ажылывыска болгаш бригаданың база совхозтуң экономиказынга эки салдарлыг болганда, ооң дугайында каш сөстен чугаалап каайн. Хойнуң хураганнаар үезин февральда, тос-тостуң соогу төнүп, хүн дурту 2,5 шак узай бергенде эгелээр кылдыр чурумчуткан бис. Бистиң кыжын хадыыр, чыварлаар черивиске ол таарымчалыг. Ынчангаш тарып боозадылганы сентябрь бештен 21 хонук иштинде доозуп турар бис.

Февральда бистиң хоювус деңгели шыырак турар, ынчалза-даа чемнеп берген хойларга концентраттыг чемнерни берип, оларның ажаалдазынче кичээнгейни улгаттырар. Төрүүр чыгаан хойларны коданга арттырып алыр. Чаш хураган неделя хиреде авазы-биле кады турар. Ханазынын ийи каъттааш, аразынга кургаг өдек уруп каан кажаага хураган доңмас. Сакманга үскен хураганнар баштай беш, чоорту 10-20 баш чедер. Ай четпээнде-ле агаарладып эгелээр: баштай бичии када, оон чоорту үезин узадыр. Бо аргада нарын чүве чок.

Бо чыл — ажыл-агыйларның бот-орулга-чарылга болгаш коллективтиг кереэже шилчииринин чылы. Бис бригаданың малчыннарын өг-бүле аайы-биле коллективтиг кереэже киирерин көрүп турар бис. Чамдык дуржулга бар, ооң түңнелин үе көргүзе бээр. Кысказы-биле чугаалаарга, экономиканы быжыглаар дээш бүгү күштү салыр, эртем-техниканың чедиишкиннерин шиңгээдир, мурнакчы дуржулганы ажыглаар, күш-ажылды организастаарының дээштиг аргаларын нептередир хүлээлгелиг бис.

М. КЫНЫРАА,
Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң коллективтиг кереэ-биле ажылдап турар бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының бригадири.

(Материалды Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги Б. БАЛЧИР чарлалгага белеткээн).

Дүргедээшкинниң угланыышкыны-биле

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БЕДИДЕРИНИҢ БЫРАЗЫ

Бо беш чылда бүдүрүлгениң техниктиг эде дериништинниче кол кичээнгейни угландырары чугула боор турар. Бүдүрүлгени чаартырда чаа техниканы, депшилгениг технологияны калбаа-биле нептередип турган чорудары чугула. Чаа продукцияны бүдүрүп үндүрер арганы оң бээр. Он бирги беш чылдың баштайгы чылы доозулду. Эрткен чылын кандыг түңнелдерлиг болган бис? Дүргедээшкинниң айтырыглары бистиң республикада канчаар шиитпирлеттинип турарыл?

Даг үлетпүрү республиканың үлетпүрүнде кол адыр боор турар. Бистиң улуг бүдүрүлгелеривис — «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда болгаш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде бүдүрүлгениң техниктиг эде дериништинниң программазын боттандырарынче кирген. Бо хемчеглерни боттандырып чорударынга барык 27 миллион рубль чарыгдаттынар.

Эрткен чылын техниктиг эде дериништин болгаш чаартыышкын талазы-биле ажылдап кылган хемчеглерниң ёзугаар капитал салыышкыннары 1985 чылга көөрде 3,4 катап хөйнү шиңгээдип алган. Чүгле «Тыва даг-дүгү» комбинатка беш 20 ажыг чаа дериг-херекселди тургусчан. Ооң түңнелинде хол-биле кылыр ажылдарга ажылдап турган 12 кижини хостаан. «Тыва кобальт» комбинатка бүдүрүлгениң технологиязын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылдап кылган хемчеглерниң ачызында кобальтының сүүзүнүн 4 хуу чедир улгаттырыптар арганы берген. Чыып эптээр демир-бетон база тууйбу бүдүрер заводтарны чаартып, эде дериир ажылдар чорупп турар.

Техниктиг эде дериништинниң кайы хире ажыктыг боор турарын Кызылдың тууйбу заводунуң чижээзинден көрүп болур. Моон мурнунда чылдарда планныг онаалдаларын доктаамал күүсетпейн келген, кадрларның ажылдан үнерлирер чоруу хөй, бүдүрген продукциязының шынары куду турган бо завод чаа техниканы тургузуп ажыглап эгелээниниң соонда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 28 хуу өстүрер, үрей кылыр чоруктарны барык чартык кезиинге чедир кызырар арганы чедип алгаш, эрткен чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседиптер аргалыг болган.

Ук заводка элээн чаартылгаларны чорудкан. Тууйбу кургадыр 100 вагонеткаларны, тууйбу хевирлээр черде электри күжү-биле шимчээр тергежигешти белеткеп кылган. Дой-довурак хоюдар херекселди, агаар чок черге тууйбу бастырар прессти эптеп тургускан болгаш тууйбу кестирер чартык автоматтарны тургускан.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводу 24 хемчеглерни ажылдап кылган. Аңаа 260 муң хире рубльди чарыгдаан. Мону боттандырып чорудканының түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 13 хуу бедээн, ажылдап турар кижилерниң саны 23 кижиге кызырган.

Бүдүрүлге чаартылгазын чорудуп турганда, кылыр ажылдарның хемчээлин улгаттырар, продукцияның шынарын экижидер айтырыгларны хары удуда шиитпирлеп болур арга бар боор турар ышкажыл. 1985 чылдың деңнелинге көөрде, чыып эптээр демир-бетон болгаш тууйбу бүдүрүлгезин 25 хуу, даг-дүгүнүү 10 хуу улгаткан сан-чурагайлар херечилеп турар.

Чаартылга болгаш техниктиг эде дериништин амыдыралдың бүгү-ле адырлары — көдээ ажыл-агыйга, тудугга, харылзаага, транспортка, садыгга болгаш амыдырал хандырылгазынга-даа дөмей хамааржыр. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле тодаргай ажылды специалистер чорудуп турар черлерде кылган чаартылгалар харакка көзүү.

Нарын радио болгаш теле-техниканы нептередир талазы-биле республиканың радио-теледамчыдылга төвүнүң специалистериниң чогаадыкчы илеткейн чедиишкинниг ажылдарының фактору болуп бар чыдар. Олар ретрансляторларны, дамчыдылга станцияларын, харылзааның чаа техниказын нептередир талазы-биле элээн чаа чүүлдерни кылган. Бо бүгү чорудканының түңнелинде продукция хемчээлиниң өзүлдезиниң темпизи 13 ажыг хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 8 хире хуу өскен. Бүдүрүлгениң орулгазы 12,9 хуу өскен.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының Кызылда ажыл-агыйлар аразының № 1 көжүп чоруур механизастаттынган колоннazы чаа техника нептередир планын хуусаа бетинде боттандырган. Дейзизин чиик бетон конструкцияларны, үзүктээн ханаларны тудугга ажыглап, бригада кереэзи-биле ажылдап эгелээн. Чаа чүүлдү нептереткениниң экономиктиг ажыы 22 муң рубль ашкан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Металлды, цементини, шилди болгаш өске-даа дилиг материалдарын пландан ажыр камнап ап турар болу берген. Объектилерни «эки» демдекке дужаап турар.

«Тыва автотранс» каттыжыышкыны 150 дериг-херекселди нептереткеш, чүък сөөртүлгезиниң хемчээлин улгаттырган. Автомобильдерни шугумче үндүрериниң коэффициентизи 6 хуу өскен болгаш септекчилерниң ажылдаар байдалын чиигеткен.

Ынчалза-даа чаа техниканы нептередирде кижи бергедээр айтырыг турбас деп баш удур даап бодаан херээ чок. Дыка хөй министерстволар болгаш ведомстволар боттарының ажылдап кылып алган хемчеглерин күүсетпейн турары чажыт эвес. «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелели, Тыва АССР-ның Агроүлетпүркүркому болгаш өске-даа черлерни моон чижээнге кирип болур.

Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери чаа техника нептередирин бичии үүрмек сорулгалар шиитпирлээринче угландырган, кол бүдүрүлге — мебель фабриказын чаартыр, мебель аймааның ассортиментизин калбартыр болгаш оон шынарын экижидер хемчеглерни албайн турар.

Ыяш болбаазырадыр кылыр бүдүрүлгелерде артынчы чок технология, специализация айтырыгаары кончуг кошкак шиитпирлеттинип турар. Дыка хөй ведомстволар чаартылга чорударынга үндүрүп берген акша-хөреңгини чедир шиңгээдип албайн турарындан тудугну кылып чадап, чаартылганы шүшпең чорудуп турда-ла, дериг-херекселдер эргижирип каар чоруктар хөй. Чиңгэ, Кызыл-Мажалыктың сүт заводун 1985 чылда ажыглалга кирип-даа, ам ында салган эрги дериг-херекселдерни солуур ужурга таварышкан.

Ажылдаар черлерниң аттестациязы техниктиг эде чепсегленишкиниң программазын бээр ужурлуг. Ынчалза-даа дыка хөй бүдүрүлгелерде бо ажыл узамдыгып туруп берген болгаш чамдык черлерде бо ажылды ёзу барымдаалап, кыры-биле көөр чоруктар ам-даа бар боор турар.

Чаа техниканы нептередири, бүдүрүлгени техниктиг эде дериир сорулга техниктиг депшилге дээш специалистерниң болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларының харыысалгазын бедидер ужурлуг. Үлетпүрнүң чамдык бүдүрүлгелеринде чогаадыкчы ажылчорудулга эки түңнелдерни берип турда, тудугда, садыгда, амыдырал хандырылгазының адырларында, Агроүлетпүркүркомунуң системазында ол эскертинмейн турары хараадаачыг.

Эртемниң чедиишкиннерин практикага нептередири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бырызы боор турар. Күш-ажылчы коллективтерниң, специалистерниң, хөй-нийти организацияларының хүлээлгези — амыдыралдың бо талазынче кошкаш дивес кичээнгейни угландырары болур.

Г. ТУТЫНИНА,
эртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

ОРУК-СУУРУ МЕНДИ ШАКУР

Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң хөй кижилиг коллективинде хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылдап чоруур, өскелерге үлегерлиг, ат-сураглыг, тоолептиг кижилер-ле долу. Оларның аразындан Шакур Хасанович Шахмуратовту бедик хүндүткел-биле адап болур.

Ооң ажыл-ишчи базымнары аңаа хоорайның таваан салып эгелээни, автобүдүрүлгениң аңаа тургустунганы-биле холбашкан.

1954 чылда 16 харлыг хып дээн чалыы аныяк оол автопаркка кээп, машина септээр ажылга өөреникчилеп кирген. Ынчан амгы үеде ышкаш чылыг, чырык, ажылдаарынга таарымчалыг гараждар, механизастаттынган болгаш автоматчыткан дериглер-даа турбаан. Үрелген техниканы кыштың соогунда, чайның изиинде безин херим ишти ажык дээр адаа черге септээр турган.

«Москва чаңгыс хүн туттунмаан» деп чоннуң чугаазы ышкаш, чаа туттунуп турган бажыңнар чанынга дойдан кылган самдар казанакка чурттап, онаашкан ажылындан салдынмаан.

Совет Арминың хүрээлеңинге хүлээлгезин эртирип, механиктер белеткээр 6 ай хуусаалыг курс доосказ, баштай септекчилер бригадазынга ажылдап чоруй, чоорту чолаачылай берген. Шаандагы бүдүрүп үндүрүп турган янзы-бүрү маркаларның автомашиналарында ооң башкарбаан машиназы барык-ла чок.

Бедик мергежилдиг, аргадуржулгалыг кижи боорга, ону кезээде ырак, берге оруктарже чорудар турган. Хакасиядан кывар-чаар чүүлдер, Чадаанадан хөмүр-даш, Таңдыдан тараа, Алтай крайдан мал чеми дээш кандыг чүъктерни сөөртпеди дээр.

Өске черлерге-даа өөренмээн, практика кырында билии-биле бирги классты дужаап алган идегелдиг чолаачызы Ш. Х. Шахмуратовка 1980 чылда чаа келген КамАЗ-ты байырлыг байдалга хүлээдип, ону КамАЗ-тар бригадиринге томуйлаан.

Ооң удурткаы күчүлүг машиналыг чолаачылар бригадазы — чүък сөөртүр талазы-биле автобүдүрүлгениң даянып ынанныштыг кол кужу.

Бригаданың кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш, бот-боттарынга негелдени күштелдирип, шуптузу чаңгызы, чаңгызы шуптузу дээш деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап, 1986 чылдың социалистиг хүлээлгелерин декабрь айның эгезинде күүседипкен.

КамАЗ-5511 маркалыг машинаның тыртар кужу улуг болганда, чүдүрер чүъгүн көвүдедир, кывар болгаш чаар чүүлдерге камналганы чедип алыр сорулга-биле Ш. Х. Шахмуратовтуң башкарган машиназынга кожугну баштай ажыглап эгелээн инициативазын администрация деткээн, өске машиналарга ону база ажыглай берген.

Үлегерлиг чолаачының ажыл-ижин оглу Константин салгап, автоорук техникумун дооскаш, адазының бригадазында КамАЗ-ты мактаалдыг башкарып турар.

Кежээниң мурнунда хүндү. Шакур Хасановичиниң үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылын бедии-биле үнелээн. Ооң делгем хөрээн «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль, беш чылдарның шалыпчызының хөрек демдектери каастаан. Өг-бүлезинде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин, автобүдүрүлгениң тургустунганының 30 чыл оюнда Хүндүлел дептеринче кирип бижиткенин, «Тываавтотранс» каттыжыышкынының хоочуну деп ат тывысканын бадыткаар херечилелдерин камныг шыгжап чоруур.

Коллективтиң чоргаарланыры бо мурнакчы чолаачының дугайында чүүл бижиир, чурукка тырттырып алыр дээш чадашкан бис. Бо удаада оруувус баштажып келген. Волга кыдыында автомобиль заводундан 5 чаа машинаны барып хүлээп алгаш, 4 эжин-биле кады январь 20-ниң бетинде башкарып чедирип кээр даалганы алгаш, чорууру-биле аэропортка самолёт манап турган. Чоруунар чогузун, орук-суур менди-чаагай, Шакур Хасанович!

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.
Ч. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КАНДЫГ ИРГИ?

Тыва идик-хеп, ээр-чүгер, өг иштиниң эт-херекселдери, херээженнерниң каасталгалары дээш амыдыралга ажыктыг өске-даа херекселдерни ус-шеверлер шаандан бээр кылып келген. Ону салгалдан салгал дамчып өөредип чораан.

Амгы үеде тыва национал дериг-херекселдер, каасталгалар, идик-хеп амыдыралдан хоорлуп, каракка көзүлбестеп орар апарган. Ол бүгүнү кылып билир кижилер чылдан чылче кызырлып орар. Ооң бир чылдагааны — аныяктарга ус-шеверлерниң арга-мергежилин өөредип, дамчытпайн турарында.

Районнар төптеринге, совхозтарга бо талазы-биле агитквартираларга бөлгүмнерден ажытса кандыг ирги? Тускай мастерскаялардан ажыдып, харын-даа бо айтырыгны районнарда чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдери холга ап, тус-тус мастерлерден өөредип алыр болза эки деп саналдыг мен. Ус-шеверлерниң бүдүрген ажылын барымдаалап, акша төлевирин-даа таарыштырып болгай. Чижээлээрге, тыва кадыг идик, чайгы шыва тоннар, ой болгаш кышкы тоннар болгаш өске-даа. Ол эт-херекселдер, идик-хеп малчыннарга, аңчыларга, тайга ажылчыннарынга дыка таарымчалыг. Ус-шеверлерниң аанныг бүдүрген кылыгларын чон күзелдиг-биле садып алыры чугаажок.

Номчукчуларның бо чүүлдер дугайында саналдары, бодалдары кандыгыл?

В. СЕДИП.
Чөөн-Хемчик район.

ХООЧУННАРГА БАЖЫҢ

МОРДВА АССР. Дайынның болгаш күш-ажылдың 110 хоочуннарынга интернат бажың Саранскиде ажыттынган. Таарымчалыг өрээлдерни бир, ийи болгаш дөрт кижи чурттаар кылдыр туткан. Каът бүрүзүнде телевизор тургузуп каан ийи холл бар. Ол-ла бажыңда кинофильмнер болгаш концерттер көөр зал, библиотека, ойнаар өрээл, баш таарар чер бар. Республика эмнелгезиниң эмчилери интернатты шефке алган. Оон өске шефтери база бар. «Электровыпрямитель» заводтуң болгаш тудуг трезиниң, Чурукчулар эвилелиниң салбырының коллективтери, чогаалчылар, 34 болгаш 35 дугаар ортумак школаларының өөреникчилери база шефтер болу бергеннер.

Ында улустуң салым-чолу янзы-бүрү. Олар шуптузу бистиң чуртувустуң тургустунуп келгениниң эгезинге турганнарның, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ооң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алганнарның, дайын соонда чылдарда ооң үрелген ажыл-агыйын катап тургусканнарның салгалынга хамааржырлар... Ам назыдап кырааш, олар сагыш човаашкынын болгаш кичээнгейни херерлей бергеннер.

Республиканың чогаалчылары хоочуннар бажыңын шефке алганнар. Боттарының чыып алган номнарын дамчыдып берип, олар ооң библиотека фондузун тургузарынга идепкейлиг-биле киришкеннер.

Ында чурттап турар кижи бүрүзү бодунуң туралааны-биле ынак ажылын, шыдаар шаа-биле күш-ажылды кылып шыдаар кылдыр таарымчалыг байдалды тургузарынче интернаттың ажылдакчылары чүткүп турар.

ЧУРУКТАРДА: МАССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазының оралакчызы Анатолий Прохорович Тяпаев бодунуң номнарын библиотекага дамчыдып бергениниң соонда хоочуннар-биле ужуражып турары;

Татьяна Георгиевна Фокинаның күш-ажыл өрээлинде турары.

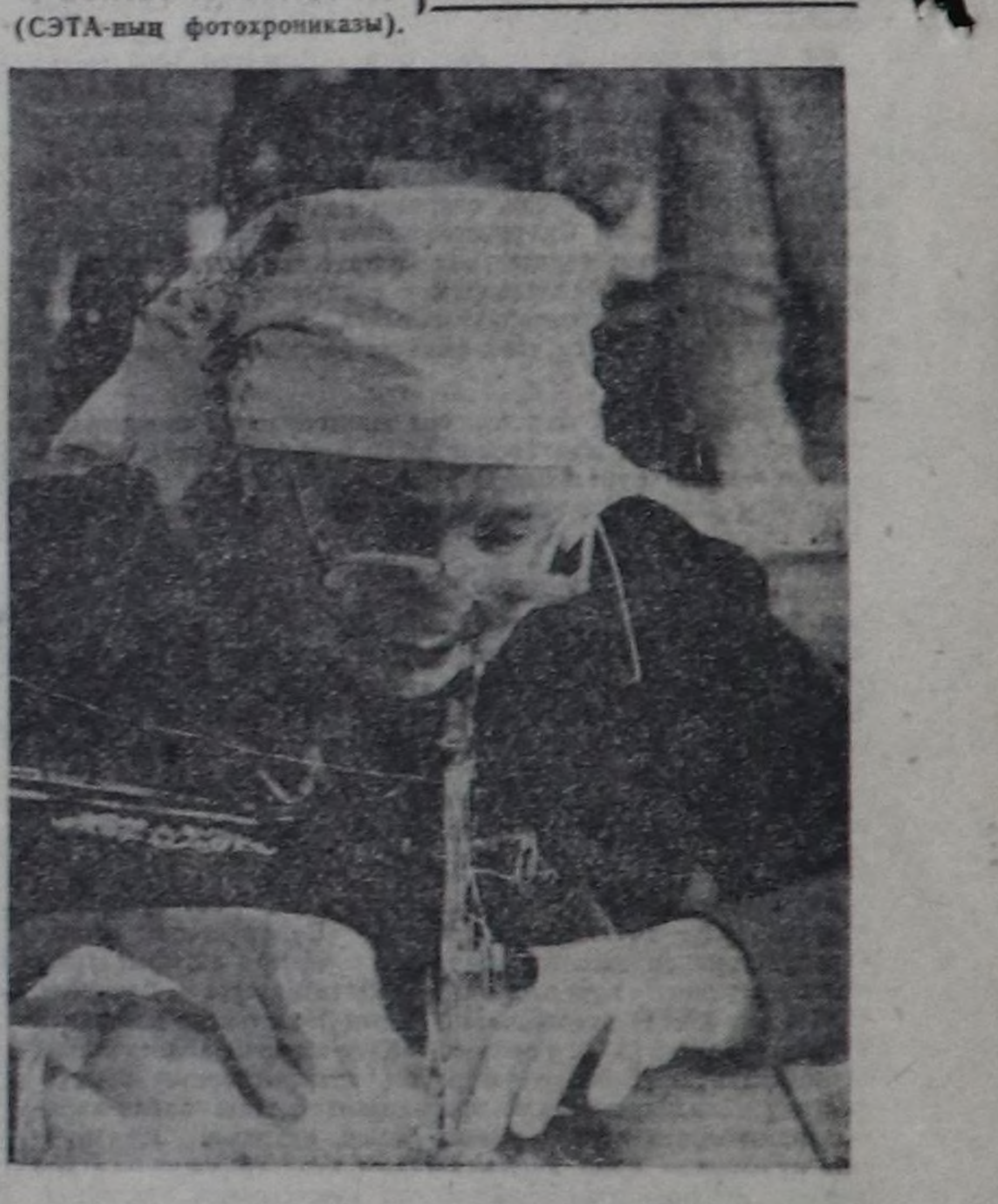

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭКОНОМИКТИГ
БИЛИГЛЕР
ШКОЛАЗЫ

Пропагандистерге болгаш дыңнакчыларга

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ БОЛГАШ ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНЫ НЕПТЕРЕДИРИ — КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ ШИИТПИРЛИГ ФАКТОРУ

1. ЭТД-ниң тургузуу болгаш көдээ ажыл-агыйга ооң онзагай чүүлдери

Эртем-техниктиг революцияның байдалы, хемчээли болгаш шапкыны бүдүрүлгени улам ыңай ниитилештирерин, бүдүрүлге харылзааларын план ёзугаар хөгжүдерин, бүгү талазы-биле сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Калбарты дагынаар интенсивтиг бүдүрүлгени план ёзугаар эргелеп башкарары, болуунун валчээнде ЭТР-ниң чедиишкиннерин эң долу ажыглаарынга аргаларны берип турар. «Бүдүрүлгениң бүгү талалыг интенсификастаары болгаш чаартыры дээш, эртем-техниктиг депшилгениң баазазынга үндезилээш, ооң эң бедик ажыктыы дээш демисел ажыл-агыйның планныг социалистиг системазының байдалдарында совет ниитилелдиң гуманныг сорулгаларын боттандырары-биле, кижилерниң дескиин-биле ажылдыг болуп турары, оларның амыдыралының бүгү талаларын чайгылыш чок экижилери-биле тудуш харылзаалыг болуп турар» — деп СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде демдеглээн.

Социализмниң төөгүлүг хүлээлгези — мурнакчы эртемниң чедиишкиннерин, эң болбаазын болгаш күчүлүг техниканы коммунистиг тургузуушкунга бараан болдурары. Ыңчангаш СЭКП-ниң айыткалы кол сорулгаларын — чоннуң таарай чоруун шапкын бедидери болгаш кижиниң бүгү талазы-биле сайзыраңгайжыдарын, бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчү-шыдалын быжыглаарын боттандырарынга материалдыг быжыг баазаны тургузары-дыр.

Эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннеринге үндезилээш, ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын үндезини-биле чаартыры ниитилел харылзааларының бүгү системазынга, кижиниң бодунга болгаш ооң чурттап турары хүрээленге күчүлүг салдарны чедирип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш социал депшилгени бедидеринге чаа перспективаларны ажыдар. Ыңчангаш агроүлетпүр адырын шапкын болгаш пропорционалдыг хөгжүдерин боттандырары, ол сорулгаларже угланыырган курлавырларның бүгү хевирлериниң беримчезин бедидери негеттинер. Комплекстиг механизастаашкынны, химижилгени, электрижилгени, черниң мелиорастаарын, интенсивтиг технологияны калбаа-биле нептередип тургаш, көдээ ажыл-агыйны индустриалдыг баазаже шилчидерин 2000 чылга чедир үеде доозары перспективада көрдүнген. Ыңчангаш эртем-техниктиг депшилгени бүгү талазы-биле дүргедедири политиктиг болгаш ажыл-агыйжы кол сорулга болуп турар.

Бүдүрүкчү күштерин шынар талазы-биле чаартырынга, экономиканы бүгү талазы-биле интенсификастаарының аргазынче шилчидеринге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын улгаттырарынга эртемниң болгаш техниканың ролюн он ийиги беш чылда шиитпирлиг-биле бедидери көрдүнген. Эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглаарының күзели-биле ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң 2/3 эвээш эвес өзүлдезин алыры көрдүнүп турар. Бүдүрүлгениң технологияларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер комплекзи боттаныр. Депшилгелиг бааза технологияларны ажыглаары 1,5—2 катап калбарар.

Социал сорулгаларны шиитпирлээринче эртем-техниктиг депшилгениң угланыышкыны күштелир.

Эртем-техниктиг депшилгени боттандырып чорударының социализмге чүүлдеш хевирлери болгаш методтары дээштиг ажыглаттынар. Социалистиг чарыш, социалистиг бүдүрүлгени план ёзугаар эргелеп башкарарының бүгү системазы олче улам-на эчис сорулгалыг угланыр.

Эртем-техниктиг депшилгениң дүрүм ёзугаар болур чүүлдери улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ниити байдалдыг болуп турар, ынчалзажок олар аңаа янзы-бүрү хевирлер-биле илереттинер. Эртем-техниктиг депшилгениң көдээ ажыл-агыйда онзагай ийи чүүлү бар деп экономиктиг литературада демдеглеп турар. Бир дугаар онзагай чүүлү — ооң хөгжүлдезиниң төөгү талазы-биле, тускай байдалы-биле, ниитилештирилгезиниң эң куду деңнели-биле холбашкан, ийи дугаар онзагай чүүлү — көдээ ажыл-агыйның үлетпүрден чайгаар болгаш социал-экономиктиг ылгалдары-биле тайылбырлаттынар. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Ынчалзажок ындыг тайылбыр долу эвес болур ийик. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң эртем талазы-биле үндезилелдиң дыка орайтады хөгжүп эгелээн дээрзин маңаа айтыры чугула.

«...Үлетпүрнүң чедип алганы дег, хөгжүлдениң ол хире чадазынга чер ажылы ам-даа четпээн. (Арткан бүгү-ле чүүлдер дугайын чугаалаваска-ла, ол шуут билдингир болбайн аан, чүге дизе, үлетпүр эң шаандакы эртемге — механикага, а чер-ажылы — көңгүс чаа эртемнерге: химияга, геологияга, физиологияга үндезилеттинип турар)» Маркс К. болгаш Энгельс Ф. Чог. т. 30, арын 219.

Көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилге чер-биле кезээде холбаажып келген болбайн аан, чер болза маңаа бүдүрүлгениң кол чепсээ кылдыр көргүстүнер. «Чер ажылынга чер болза бодунуң химиктиг болгаш өске-даа чорудулгаларынга боду-ла машина болбушаан, дорт күш-ажылды эң бүдүрүкчүлүг болдурар болгаш, артыкшылды эрте-ле берип эгелээр, чүге берип эгелээрил дизе, машинаны, а чогум-на — бойдустуң чаяаганы машиназын аңаа эрте-ле ажыглап эгелээр болгай» — деп, К. Маркс бижээн (Маркс К. биле Энгельс Ф. Чог, т 46, II кезек, арын 84—85).

Көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилгениң чугула онзагай чүүлү чүдел дизе, бүдүрүлгениң тускай чепсектери болур дириг организмнер-биле холбаалыг болуп, үнүштерниң болгаш дириг амытаннарның амыдыралынга эчис сорулгалыг дорт салдар чедирип, көдээ ажыл-агый культураларының интенсивтиг сорттарын өстүрерин, малдың шынар уксаазын экижидерин хандырып турарында. Биологияның, биохимияның, генетиканың, селекцияның, микробиологияның чедиишкиннери болза үнүш болгаш мал ажылында ёзулуг революция-дыр. Бүдүрүлгениң биохимиктиг чепсектеринде — черде, ооң экономиктиг үнүш-дүжүткүрүнде, минералдыг чемишчидилгелеринде, күш-ажылдың биологтуг чепсектеринде, үнүштерниң эң дүжүткүр, чаа сорттарында, малдың продуктулуг уксааларында, микробиологтуг үлетпүрнүң, амгы үениң мелиоративтиг системаларын хөгжүдеринде, чер болгаш мал ажылының системаларының сайзыраңгайжыышкынында, — болуп турар үндезин чаартылгалар, а ол ышкаш көдээ ажыл-агый болгаш биология эртемнерин бүдүрүкчү ёзулуг күш болу бээр кылдыр улам калбаа-биле шилчидери көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг революцияны биотехниктиг кылдыр тодарадып болур арганы бээр.

Көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилге бойдус факторларынга, «бойдус машиназы» болур черниң «ажылдаарынга» боттуг салдарны чедирер. Дириг амытаннар болгаш үнүштер боттуу-биле чаартынар. Агаар-бойдуска салдар чедирер дугайында айтырыг шиитпирлеттинип турар. Бистиң чуртувуста, ылаңгыя долу-биле демисел чорудар хемчеглер чоруттунуп турар. Карак четпес делгемнер суггарылга болгаш черни кургадыр арга күжү-биле чаартынып турар. Техниктиг факторларга бодаарга, чаартыры дыка берге бойдус факторларын кижиниң улам долуу-биле шиңгээдип алган турары — көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилгениң онзагай чүүлдериниң бирээзи.

Үнүштер камгалаарының биологтуг болгаш микробиологтуг аргалары дыка салдарлыг болуп турар: 1985 чылда оларны 33 млн. ажыг га шөлге ажыглаан. Дазыл чемиштиглерниң бактерияларының препараттарын ажыглаарга, биологтуг азоттуң мөөңнелирин хандырар, ол чорук көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн 15—20 хуу бедидипшаан, минералдыг азот чемишчидилгелерни ажыглаарын 30 хуу кызырар. Биотехнология методтары, ылаңгыя эмбрионнар трансплантациязы малдың уксаазын, үнүштер сорттарын шапкын сайзыраңгайжыдарын хандырар.

Эртем-техниктиг депшилгениң хөрзүннү биология талазы-биле камгалаар шынары көдээ ажыл-агыйга ооң чугула онзагай чүүлү болур. Бүгү-ле чаартылга, бүгү техника болгаш технология маңаа хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн, дириг амытаннарны болгаш үнүштерни камгалаарынче база өстүреринче, долгандыр турар бойдусту камгалаарынче болгаш экижидеринче угланган турар. Ындыг болбас болза чедиишкин чедип алдынмас.

ТЕМАГА ХАМААРЫШТЫР АЙТЫРЫГЛАР

Эртем-техниктиг депшилгениң тургузуу болгаш көдээ ажыл-агыйга ооң онзагай чүүлдери. СЭКП-ниң XXVII съездизи партияның экономиктиг политиказының кол айтырыы болур эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дугайында. Эртем-техниктиг депшилгениң алыс утказы, ооң экономиктиг болгаш социал ужур-дузазы. Көдээ ажыл-агыйга техниктиг депшилгениң онзагай чүүлдери болгаш кол угланыышкыннары.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге биологтуг, хөрзүн болгаш технологтуг факторларының аразында холбаазы. Интенсивтиг технологияларны калбаа-биле ажыглаары. Көдээ ажыл-агыйны болгаш ооң-биле холбашкан адырларның эң турум хөгжүлдезин чедип алырынче эртем-техниктиг депшилгениң салдарын күштелдирери.

ПРАКТИКТИГ КИЧЭЭЛДЕРГЕ АЙТЫРЫГЛАР

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге чаа техниканың болгаш индустриалдыг технологияларның салдары.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге бригадага, салбырга, ажыл-агыйга чаа техниканы болгаш интенсивтиг технологияны нептередириниң салдарын өөренип көөрү. Бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыры.

ТУС-ТУС ДЫҢНАКЧЫЛАРГА ОНААЛДАЛАР АЙТЫРЫГЛАРЫ

Эртем-техниктиг депшилге кандыг элементилерден тургустунганыл?

ЭТД биле ЭТР-ниң аразында ниити чүүлү чүдел база ылгалдары кандыгыл?

Көдээ ажыл-агыйга ЭТД-ниң онзагай чүүлдери чүнүң-биле тайылбырлаттынарыл?

(Эгези № 7 «Шында»).

ЭПТИГ АРГА

Чагаалар допчулалы

Девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге-даа, культура-амыдырал байдалдарынга-даа хамаарыштыр улусчу эрге-чагырга органнарының ажылдакчыларынга шиитпирлээрде хойнуң сүмези эргежок чугула апаар айтырыглар бар. Оларны шиитпирлээринге бир эң эптиг арга — ажылчы чоннуң чыыштары. Ындыг чыыштарга удуртукчулар болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдакчылар боттарының отчёттарын берип, берге айтырыглар дугайында ажык, дидим чугаалажып, четпестер талазы-биле чоннуң саналдарын дыңнап ап турар. Мындыг практика бистиң республикада сөөлгү үеле калбарган, ооң ажыктыын чер бүрүзүнде эки биле берген.

Ол дугайында «Шынның» почтазы-биле кээп турар чагаалар бадыткаар. Авторлар ук чыыштарның ажыктыг болганын демдеглеп, кандыг шиитпирни аңаа үндүргенин сеткил ханышкын-биле дыңнадып турар. Аңаа чижек кылдыр каш чагаадан маңаа сайгарыптаалыңар.

Каа-Хем районунуң Сарыг-Сеп суурга болган чыышка райкүүском даргазының оралакчызы А. Н. Казаков бодунуң ажылының дугайында, районда күш-ажылчы коллективтерниң сорулгаларының дугайында чугаалаан дээрзин **Ооржак Самбуу** редакцияга дыңнаткан. Ук чыыш ниит-кара чок ажык чугааның байдалынга эрткен. Чүгле райкүүскомнуң эвес, районда албан черлериниң, бүдүрүлгелерниң ажылында четпестерни база чыылганнар шүгүмчүлеп, үнелиг саналдарны берген. Ылаңгыя райүлетпүр комбинадының, АКМК-ның, септелге-тудуг участогунуң ажылында шыңгыы четпестерни чон сөйгалаан. Ылаңгыя районда чуртталга бажыңнары, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң объектилери болгаш школалар дыка оожум темп-биле туттунуп турар.

Чон мурнунга отчёдун берип тура, ооң харысалгалыын медереп билбес чамдык удуртукчуларның барын чагаалар база бадыткаар. Ооң чижээн үстүнде авторнуң чамдык одуруглары көргүскен. Каа-Хем райкүүскомунуң чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниги чуртталга бажыңнарының септеттинмейн, кудумчуларда электри чырыының кыппайн турарынга болгаш өске-даа чүүлдерге хамаарыштыр чон айтырыг салырга, аңаа харыны бодундан чайладып, септелге-тудуг участогунче чууй каап, будулдуруп турган. Ол дээрге харысалга чок чоруктуң бир чижээ-дир.

Тожу райкүүскомунуң кылдыстер эргелекчилери 1986 чылда кылып чорутган ажылының дугайында Ий суурга болган чыышка таныштырган дээрзин бистиң бижикчивис **Дмитрий Айр-Санаа** дыңнаткан. Райкүүскомнуң кылдыстериниң чедир кылбайн турар чүүлдерин аңаа чүве чугаалааннар шыңгыы шүгүмчүлээн. Ылаңгыя садыг организацияларының, харылзаа бүдүрүлгелериниң негелдезин ёзугаар ажылдавайн турар. Ий суурга радио дыка үр үе дургузунда «сымыранып» келген.

Ийниң чурттакчылары ук ужуражылгазынга район төвү-биле аргыжылга айтырыынга база доктааганнар. Районнуң-даа, совхозтуң-даа автобустар чолаачылары кандыг-бир чылдагаан тыпкаш, рейзин үзүптер таварылгалар бар.

Административтиг органнарның ажылынга хамаарыштыр база чеме улуг болганын автор дыңнаткан. Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды чорудуп турза-даа, кем-херек үүлгедир чоруктар үндезини-биле чайлаттынмайн турар.

Бо суурга хамаарыштыр авторнуң дыңнаткан фактыларындан бир элдептиг чүве чула дээрге ук ужуражылгазынга чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң, район эмнелгезиниң, кино четкизиниң удуртукчуларының келбээни болур. Көдээниң чурттакчыларының социал амыдыралының көгжүлдезинге бир улуг быра болуп турар бо черлерниң удуртукчуларының ол тоомча чок чоруу хамаатыларның чыыштарын чугулалап көрбейн турарының бадыткалы.

Улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы Э. Х. Ооржак, райпо даргазы А. С. Хертек болгаш өске-даа удуртукчулар Черби суурнуң чонунуң чыыжынга отчёттарын берген дээрзин бижикчи **Роман Очур-оол** дыңнаткан. Боттарының ажылының дугайында чон мурнунга дыңнадыг кылганнар-даа, санал берип чүве чугаалааннар-даа Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбартырының, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр ажылды эде тургузарының дугайында онзалап демдеглээн дээрзин автор дыңнаткан.

Бо чижектерден алгаш көөрге, ажылчы чоннуң чыыштары түс-түс черлерге шүгүмчүлекчи ёзу-биле эрткен. Удуртукчулар чедир кылбайн турар чүүлдерин-даа аңаа билип алган, а чамдык кижилер боттарының ажылында четпестерни база көрген. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, удуртукчу болгаш ажылдакчы кижилерниң аразында ажык чугаа болган. Ону чогумчалыг деп демдеглеп, ынчаар түңнеп каап болур бе?

Элек. Бо бүгүнүң түңнелин көөр апаар. Бир эвес шүгүмчүлел чүгле чаңгыс кежээ болгаш эртен-даарта оон түңнел үндүрбес, болган чугаага илерээн четпестерни чайлатпас болза, ындыг шүгүмчүлелдиң, бот-шүгүмчүлелдиң алыс ажыы бар бе? Кандыг-даа хевириниң хуралдарынга шүгүмчүлелди кылып турар, а ооң соонда өскерилге барык чок болур таварылгалар хөй болгай. Ам сорулга — ындыг чүүлдерден каяа-даа чайлаары. Чоннуң чыыжынга удуртукчу бүрүзү эки белеткенир, аңаа үнген шүгүмчүлелди «хаайынга кергип» алыр болгаш моон соңгаар ажылынга ону ажыглаар херек.

А дараазында болур чыышка отчёдун берип турган удуртукчу эрткен чыышка кандыг шүгүмчүлел болганын, ону канчаар боттандырганын чонга таныштырып турар болза, ам ажыл шуудаар. Чыыштарга болур шүгүмчүлелдиг саналдарны боттандырарының, оларны кескү, чарлыг болдурарының бир аргазы бо. Мынчаар ажылдаарга, сөглээн сөс биле ажыл-херекти карыштырбазының бир хевири база тыптыр. Маңаа СЭКП-ниң XXVII съездизинге ТК-ның Политиктиг илеткелинде айытканы күш-ажылчы коллективтерниң болгаш чурттакчы чоннуң хуралдарының мурнунга удуртулганың бүгү-ле органнарының отчёттарынга хамаарыштыр үнген айтыышкынны удуртулга болдуруп ажылдаары чугула.

Д. ЧЫДЫМ.

Кышкы дыштанылга чоруп тур

УРУГЛАРГА, ШКОЛАЧЫЛАРГА

Кышкы дыштанылга хүннеринде районнар школаларының 500 ажыг өөреникчилери найысылал Кызылга база 630 өөреникчи ВЛКСМ обкомунуң аныяктарның делегей туризминиң «Спутник» бюрозунуң организастааны турисчи путёвкалар-биле чурттуң аңгы-аңгы улуг хоорайларынче аян-чорук кылып дыштангаш, ам бо хүннерде ээп чанып турарлар.

Республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан Тоора-Хем, Мугур-Аксы, Самагалдай, Саглы, Нарын, Бүрен-Хем, Чаа Шагаан-Арыг болгаш оон-даа өске школалардан 30—50 хире бөлүк-бөлүк өөреникчилер Кызыл хоорайга дыштанып чораннар. Оларны хөгжүм-шии театрында Чаа чыл ёлказы тургускан график ёзугаар хүлээп ап турган. Соок-Ирей, Харжыгаш-биле ужуражылга, аңаа театржыткан улуг көргүзүг, шиилер уругларга өөрүшкүнү берген. Аллан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинче болгаш хоорай иштиниң солун черлеринче экскурсияларны уруглар сонуурган. Музейниң ажылдакчылары уругларга таарыштыр белеткээн программа-биле школачыларны хүлээп ап турар. Ында № 2 школаның салым-чаянныг уруглар клазының өөреникчилериниң чураан чуруктарының болгаш чонар-даштан сиилбилгелерниң делгелгези болгаш «Музей болгаш уруглар» деп темага неделяны организастаан. Неделяның программазында Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур болгаш школаларга чурт-шинчилел ажылдарын чорударының дугайында, музейниң фондузун хүлээп алыры болгаш ону бөөрниниң чуруму база школа музейлериниң эртем-чырыдылгакы талазы-биле ужур-дузазы деп темаларны белеткээш, өөреникчилерге, башкыларга номчуп таныштырып турар.

Чурукчуларның, архитекторларның уругларга бараалгатканы чараш ёлкалыг хар, дош хоорайжыгашта бо хүннерде ойнаан, чугулаан школачыларның хөглүг ыыт-даажы хүнзедир-ле үзүктелбес. «Пионер» кинотеатр, Пионерлер бажыңы уругларны хүлээп алырынга база багай эвес белеткенген.

Турисчи путёвкалар-биле чурттуң хоорайларынче аян-чорук кылган уруглар солун, чаа чүүлдерни билип, көрүп алырлар. Олар хоорайларның музейлеринге, театрларынга, циркке баарлар, революсчу-дайынчы төөгүлүг солун черлерни экскурсиялап көөрлер.

Тээли ортумак школазының, Кызылдың № 2 школазының бөлүк өөреникчилери— Москва хоорайга, Баян-Тала, Мөрен, Суг-Бажы, Мугур-Аксы ортумак школаларының өөреникчилери — Новосибирск, Эрзинниң— Фрунзе хоорайга, Сарыг-Септиң № 2 школазының — Алма-Ата, Чадаананың № 2 школазының өөреникчилери — Киев хоорайларга чораан, ээп чанып турарлар.

Ак-Довурактың № 3, Кызылдың № 4 профтехучилищелериниң бөлүк суругуулдары Таллин, Киев хоорайларже аъттаныпканнар.

Кызыл-Сылдыс болгаш Эрзин ортумак школаларының өөреникчилери Ташкент, Ленинградче, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан школазының өөреникчилери Алма-Атаже чоокку хүннерде туристеп чоруптарлар.

Дыка хөй өөреникчилер дыштанылга хүннеринде республиканың бирги чери дээш волейболга, шыдыраага, спортчу маргылдааларга районнуң, школазының адын камгалап киришкеннер.

Школачыларның кышкы дыштанылгазы төнүп турар. Хөглүг дыштанылгазын ажыктыг, солун эрттиргени олар өөредилгезин чаа күш-биле эгелээринге деткимче болуру чугаажок.

Н. ООРЖАК.

Эскертинмес мергежилдиң кижилери

«БУЯННЫГЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ» ДИЖИР

Кижиниң амыдыралынга аас-кежик чок таварылгалар тургулаар. Чүгле өлүм-чидим эвес, кымының-даа чоок кижизи аарыг, халап уржуундан угаан-медерелин чидирип, «четпес» апаар болза, ол дыка улуг качыгдал болур. Ол халаптан бистиң эмчилеривис эмнеп турар. Ынчалза-даа чамдык таварылгаларда ол шуут эмнеттинмейн база артып каар. Ынчан ол кижи бүгү назынында четпес, дудуу кижи болур. Ындыглар дөргүл-төрелинге, ха-дуңмазынга аартык апаар болгай.

Бистиң чурттуң ындыг хамаатыларын күрүне аартыктавас. Оларны тускай азыраар черлерни тургускан, олар аңаа эмнедип, азырадып турар. Ындыг черлерниң бирээзи — бистиң республикада Каа-Хемниң Бай-Сөөтте. Ол албан чериниң директору, дуржулгалыг эмчилерниң бирээзи У. Т. Чамзырын-биле чугаалажып ор бис.

— Кандыг-даа организацияның ажыл-ижин чугаалап орар, ында мурнакчыларны, хоочуннарны адаар ийикпе — дээш, Уйнук-оол Түлүшович кезек боданды.— Бисте хоочуннар Г. М. Никитченко биле Т. С. Сундуй-оол дугайында черле онзалап чугаалаар апаар...

Түлүш Седипович Сундуй-оол. Ону мен шаандан тура таныыр мен. Мээң билирим-не ол ук интернат-бажыңга ажылдап келген кижи. Директорнуң чугаазының соонда, ооң-биле база катап ужуражып, Бай-Сөөтке кажан келгенин ылавылап сонуурган мен. Түлүш Седипович бодунуң тап-билдэ чаңы-биле, дүүшкек үну-биле чугаазын эгеледи. Ону дыңнааш, даалган ижинге ак сеткилдиг, мындыг эскертинмес мергежилдиң кижилериниң дугайында хөйнү бодадым.

1962 чылда Т. С. Сундуй-оол «Совет Тыва» колхозка ажылдап турган чүве-дир. Ынчан социал хандырылга черинден келген бир дарга чаа ажыттынган интернат-бажыңга ажылдаар күзелдиг кижилерни айтырган. Түлүш Седипович чөпшээрешкен. Иезинден өскүс арттаан ийи уруун ушкарып алгаш, чонунуң херээн кылып, олче чорупкан. Ажылга харысалгалыг, кандыг-даа ажылдан чажам дивес эжин «совет тывалар» чылыы-биле үдээннер.

Бай-Сөөтке келгеш, Т. Сундуй-оол кандыг-даа ажылды кылып турган. Баштай ол аарыг улусту азыраар санитар болуп кирген, оон шыырак кижи дээш одакчылады каан. Ажыл-агый эргелекчизи херек апаарга, олче база шилчиткен. А сөөлгү чылдарда ол аарыг кижилер ажыл-агый кылыксаар болза, оларга дузалажыр инструкторга томуйлаткан.

— Угааны четпес ындыг кижилер-биле ажылдаары дыка берге— деп, Түлүш Седипович чугаалады.— Чамдыктарывыс шыдашпайн, ажылдан үнүп чоруй барган. Ынчалза-даа Галина Михайловна Никитченкодан аңгыда Михаил Серже, Александра Проскурякова, Ахмед Бадыраа, Мария Шулдурякова, Мария Норбу олар-биле кады «кырыдывыс»— дээш, ол каттыра-дыр. Түлүш Сундуй-оол черле ындыг кижи: бодунуң дугайында чугаалаарынга ынак эвес. Өөрүнүң дугайында хөөрей бергенде олудун безин чазаптар. Ылаңгыя Г. М. Никитченко-биле чаңгыс чылын кады ажылдап келгенин, маңаа ажылдаа-ла чээрби беш чыл болуп турарын демдеглээрин ол чоргаарал-биле чугаалады. Бо ийи хоочунуң дуржулгазы чаңгыс черге доктаамал ажылдаарының кескү үлегери болур чорду.

Кижилерниң кадыкшылы дээш партияның болгаш чазактың хүн бүрү ада сагыш салыышкынын моон-на көрүп болур. Ол чаа ажыттынып турда, эт-сеп-даа чедишпес, аъш-чем садар акша-хөреңгизи-даа чер албас турган. Ам аңаа деңнээр арга чок: аарыг кижилерге таарымчалыг бүгү-ле байдалдар тургустунган. Шынап-ла «чаг иштинде бүгрек» дег. Кижи бүрүзү дээш сагыш салыышкын улуг. Ону бир мындыг факт бадыткаар. Ол дугайында Т. С. Сундуй-оол дүүн чаа болган дег сактып чугаалап орган.

Он дөрт чыл бурунгаар болган. Кижизидикчилерниң бирээзиниң хайгаарал, оваарымча чок чоруундан аарыг херээжен кижи ук бажың-интернаттан дезип чоруй барган. Чүгле элээн каш шак эрткенде ону чоктап каан. Кайнаар барганын билир кижи чок. Долгандыр тайга. Харын чайгы үе—алды ай турган. Ынчалза-даа угааны четпес кижиге чүү-даа таварыжып болур.

Ынчангаш, Бай-Сөөттүң бүгү чурттакчылары девидеп үнген. Улуг-биче кижилер ол читкен кижини дилээринче кирген. Кызыл-биле харылзажырга дораан-на вертолёт чорупкан. Ол чоок-кавының колхоз-совхозтарындан аъттыг, чадаг кижилер база боттарының эки туразы-биле четкилеп келген.

Ол дилээшкин үр болган. Бир ай безин ажа берген. Ынчалза-даа айыыга таварышкан кижи дээш дилээшкин бичии-даа соксаш дивээн. Бай-Сөөт бажынга, бир-ле пөш доразынга, харын-даа ишти тыныг турда ол кижини тып алганнар. Ону Т. Сундуй-оолдуң аңчы ыды чыт каккаш, тып каан. Дилээн кижизи диргиг боорга интернат бажыңының, ол чоок-кавы ажыл-агыйларының улуунуң өөрээни-даа медээжок. Дораан аъшкарып, чемгерип, бир улуг байырлал болган биле дөмей хөглээннер.

Бистиң чуртувуста кижи дээш сагыш салыышкын мындыг улуг. Совет хамаатызы кижиниң ажылдап шыдаар-шыдавазы-даа дөмей, ол үнелиг. Кижиге кижи өңнүк, акы-дуңма деп чүвениң бадыткалы бо-дур.

Н. КУНЧУН.

Көдээде чаартылгалар

ЧАА ТЕХНОЛОГИЯЛАР-БИЛЕ

Материалдыг хөреңгилерни эң эвээш чарыгдап база эвээш санныг кижилерниң күжү-биле улам хөй хемчээлдиг продукцияны алыры—бөгүн көдээ ажыл-агыйның эң чугула сорулгаларының бирээзи. Ону күүседириниң күштүг быразы бүдүрүлгениң интенсивтиг технологияларын шиңгээдири болур.

Брест областың Барановичи районунда «Тайбың» совхоз-комбинаттың директору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Николаевич Дудук көдээ ажыл-агыйга интенсивтиг технологиялар шиңгээдип алырда, онзагай оваарымчалыг, угаангыр болур херек деп санап турар. Чүге дээрге, мында чугаа чер дугайында, дириг бойдус дугайында боол турар. Александр Дудук — көдээ ажыл-агыйны үлетпүр аргалары-биле улуг хемчээлге чорударының талалакчызы. Оон удуртуп турар совхозунуң экономиктиг чедиишкиннери чуртта бөгүн эң кескү болуп турар.

Совхоз-комбинат чыл санында 7 муң тонна инек эъдин эң-не чавыс бот-үнелиг кылдыр бүдүрүп турар. Мурнунда кошкак совхозтарның черлеринге үш чыл иштинде туткан мал ажыл комбинады 15 муң баш мыйыстыг бода малды семиртиринге таарыштынган. Аңаа 5 муң гектар черни быжыглаан. Ол чорук ол бүгү малды, 800 баш саар инекти база хуу инектерни бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнери-биле хандырар арганы берген.

Совхозту специализастааны, семиртилгени концентрастааны мал ажылының продукциязын үлетпүр-биле дөмейлештир бүдүрүп үндүрер арганы берген. Мында механизаторларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү эрги фермаларныындан барык 20 катап бедик.

Чоокка чедир-ле чамдык кижилер чаңгыс черге мынча хөй малды мөөңнээри айыылдыг деп чигзинип турган, чижээ, эпидемия болур чүве болза, бүгү мал кырлып каар. Малды ажаап-тежээрин, чемгерерин автоматика башкарып болур дээрзинге база бүзүревейн турган. Эрги ёзу-биле, бичии ынай фермага ажылдап чаңчыкканнар ынчап турган. Ынчалза-даа практика бүгү чигзиниглерниң үндезин чогун бадыткаан.

Совхоз-комбинатты тударынга болгаш техника-биле дериниринге үнген капитал салыышкыннары үш чыл иштинде дедир эгиттинген деп ооң экономистери санап үндүрген, ол дээрге, ындыг улуг семиртилге бүдүрүлгезинге хамаарыштыр кыска хуусаа-дыр.

Баштай «Тайбың» мал бээр ажыл-агыйлардан — оларның саны 36—ортумаа-биле 45 килограмм деңзилиг шарыжыктарны садып алгаш, бир килограммы дээш 5 рубль 15 көпеекти төлеп турган. Чоорту ажыл-агыйларның сонуургалын көдүрери-биле садып алыр өртекти барык үш катап өстүрген. Олар ооң ачызында малдың уксаазын экижидер арганы алган. Оон аңгыда семиртилгеден немей деңзи оларның эът садар планынга киир санаттынып турары база ажыктыг.

Эртем методтарынга үндезилээш, аныяк малды семиртириниң ийи системазы совхоз-комбинаттың бедик орулгалыг болурунуң үндезини болу берген.

— Семиртилгени үш чадага үскен бис— деп, А. Н. Дудук чугаалады.— Биргизи 65 хонук болур, ынчан ам-даа өзүп быжыкпаан бызаалар ажаалданың үлетпүр аргазынга чоорту өөренир, сүт чемиштен чоорту үнер. Ийигизи 66-дан 115 чедир хонук. Бызаалар ынчан чүгле комбикорм болгаш сиген чиир. Үшкү чадада—115-теп 392 хонук — мал интенсивтиг семиртилгеге турар. Сөөлгү чада үезинде шарыжыктарның хонукта деңзи немээри ортумаа-биле 1221 килограмм болган, а чуртта ол көргүзүг барык дөрт катап эвээш. Бир башка онааштыр мал чеминиң алды единицазын чарыгдап турар бис, рационнуң каротин, белок болгаш өске-даа чемишкир чүүлдерин үргүлчү өскертир. Саткан бир мыйыстыг бода мал совхозка 500 рубль арыг орулганы берип турар.

Мал өстүрерде бир шагда шилип алган технологияны үргүлчү-ле ажыглап турар малчын дээрге хожудап чыдып калган кижи-дир — деп, директор уламчылады.— Бир эвес мурнунда ол бөдүүн херекселдерлиг турган болза, ам малга чем бээрин, кажаалар арыглаарын автоматчыткан пультудан башкарып орар, аңаа механизмнер дузалажып турар. Оператор мал чеми белеткээриниң бүгү аргаларын, рационнуң составын билир, назы-хар аайы-биле үскен бодук мал бүрүзүн чемгерерин таарыштырып шыдаар.

Баштайгы үеде комплекс ажылдакчылары мал чеми-биле күрүне хандырар деп бодап турган. Агроүлетпүрнүң дыка хөй бүдүрүлгелери чогум-на ындыг болгай. Мен специалистерни өскээр сургап аптым: бүгү малды кандыг-даа чемнер-биле хандырып, мында бар заводтан садып шыдаар бис, комбикормну мында бар заводтан садып алыр. Чер ажылынга чогуур чуруму тургустувус: агрохимия талазы-биле эртем сүмелерин ёзугаар черни мелиорастап, чугайны төктүвүс. Бөгүн совхозтуң чери фосфор болгаш калий чемишчидилгелер-биле ортумак деңнелден дыка бедик кылдыр хандыртынган, ында чемиштиг гумус хаътның хемчээли база өскен. Бисте чемишчидилгелер төгериниң тодаргай планы бар, ында черни чарып турда, тарылга мурнунуң болбаазырадылгазының үезинде, чаштырылга үезинде кайы хире чемиштиг бүдүмелдер херегин айтып каан...

Совхоз-комбинаттың директору үнүш ажылынга интенсивтиг технология үш принциптиг болур ужурлуг деп санап турар: чогуур өйүнде, үргүлчү болгаш үндезинделдиг. Ол дээрге, үнүштүң өзүлдезиниң агротехниктиг чадазы негеп келгенде, чемишчидилгени хөрзүнге төгер, немей чемишчидилгени вегетацияның бүгү үезинде кылыр, үнүште чемиштиг бүдүмелдерниң бар хемчээлин үргүлчү хынаар дээни ол.

А. Н. Дудук чаа чүүлдерни үргүлчү дилеп тып чоруур кижи. Совхоз ажылчыннары-биле ооң харылзажылгазы өөредиглиг; бүдүрүлге хуралдары дыка солун эртер, кижи бүрүзү бодунуң саналдарын хостуг, ижин-кара чок чугаалаар, технологияларның бүгү-ле чүүлдерин ханы чугаалажыр. Кижилер чүгле директорнуң дужаалын күүседири эвес, а ажылдакчы бүрүзү чогаадыкчы болуру аңаа күзенчиг.

— Мал ажылының продуктулуун бедидериниң айтырыын чаңчылчаан методтардан ойталавайн шиитпирлээри болдунмас — деп, Александр Николаевич чугаалаар.— Чүгле адырны үлетпүржүдери, чүгле ону амгы үениң көдээ ажыл-агый эртеми-биле сырый холбаары чогуур түңнелди бээр.

Григорий КОЛОБОВ,
ПМА-ның корр.

Делегей медээлери

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Бүдүрүлгениң ажыктыы болгаш бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның маргылдажыр аргалыын бедидери — Чаа чылда Секешфехервар хоорайда «Икарус» автобус заводунуң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган кол сорулгалар ындыг. Олар чаа салгалдың хоорай иштинге болгаш хоорайлар аразынга чоруур автобустарның бөлүктеп бүдүрүп үндүрерин экижидип алырын база көрүп турарлар. Бо марканың баштайгы машиналарын аңгы-аңгы чурттарже, ооң иштинде Совет Эвилеличе чорудупканнар. Венгр бүдүрүлгениң коллективи эрткен чылын 1987 чылдың планныг онаалдаларын күүседиринге эки үндезинин салып алган. Бо үениң дургузунда «Икарустуң» ишчилери ада-чурт болгаш даштыкы чагыкчыларга тускайлаан 8,5 муң автобусту бүдүрүп үндүргеннер. Заводтуң садыглажыр кол чагыкчызы Совет Эвилели болуп турар, ССРЭ-ниң оруктарында 100 муң «Икарустар» үреңнишкин чок ажылдап турар.

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи Алексей Степовик мынчаар дамчыткан: бүдүрүп үндүрүп турар продукцияны долузу-биле чаартыр деп сорулганы чехословак автомобиль тудукчулары бо беш чылда боттарының мурнунда салып алганнар. Бо чылын бодунуң эки талазын көргүскен «Шкода» дээр чиик автомобильдерниң чаартылгазын моон соңгаар-даа боттандырып чорударын үргүлчүлээр. Аңаа чаарты кылдынган шимчедикчини салырын планнап турар. Ооң кол ылгалдыг чүүлү — хоралыг бүдүмелдерни агаарже үндүрерин көңгүс эвээжеткени болур. Автомобильдиң даштыкы хевири амгы үениңге аажок дүүшкек, ооң иштиниң таарымчалыг байдалы улам экижээн.

«Шкода-781» деп аттыг перспективтиг чаа модельди чогаадып кылыр талазы-биле ажылдар шалыпкын чорупт турар. Ол болунуң техниктиг байдалдарының болгаш кузовунуң хевириниң талазы-биле эң эки делегей майыктарындан чыда калбас. Чаа «Шкоданың» бөлүктеп бүдүрүп үндүрүлгези 1990 чылда эгелээр. Сески беш чылдың чылдарының дургузунда Чехословакияга 630 муң чиик автомобильдер бүдүртүнер. Ол дээрге, эрткен беш чылга деңнээрге оон 150 муң автомобиль хөй боор турар.

Мотоциклдерниң болгаш мопедтерниң бүдүрүлгезин дыка чаартынар. ЧССР-ден дашкаар безин сурагжаан «Ява» мотоциклдерин бүдүрүп үндүрүп турар Тынец хоорайда заводтуң конструкторлары чаарты кылыышкынның калбак программазын боттандырып турарлар. Пластмасстарны болгаш алюминий холуксааларны ажыглааның күсели-биле мотоциклдер чиик апаар, кывар-чаар материалдар ажыглаары эвээжээр.

БЕРЛИН. Дессау хоорайда (Галле округ) вагон тудуунуң заводунуң коллективи беш демир-орук вагон-рефрижераторларындан тургустунган чаа бөлүктү совет чагыкчыларга чорутканнар. «ГДР-ге кылдынган» деп маркалыг бо состав ырак черлер аразынга агаар-бойдустуң берге байдалдарында аъш-чем чүъгүн сөөртүп, дажыглаарынга ажыглаттынар. Вагоннарның деригелери 50 градус соок, 45 градус изиг температура үезинде чүъктерни долузу-биле кадагалаарын магадылап турар.

Дессауда вагон тудуунуң заводу республикада эң эки индустрия бүдүрүлгелериниң бирээзи кылдыр санаттырып турар. Ооң коллективи бо чылын дугуйлар кырында бызыглаан 1,5 муң универсалдыг соолудукчуларны бүдүрүп үндүрерин хүлээнгеннер. Оларның хөй кезиин Совет Эвилелинге, дем каттыжылгазының өске-даа социалистиг чурттарынга садарын көрген.

(СЭТА).

ЯПОНИЯДА РЕКОРД

ТОКИО. Эрткен чыл Японияга сөөлгү беш чылдың дургузунда эң-не улуг рекордту тургускан чыл болган. Чурттуң оруктарынга 9317 кижи өлген. Орук шимчээшкининиң чурумун үрээни дээш штрафты элээн улгаттырганы болгаш айыыл чок чоруктуң курларын ыяап-ла ажыглаарын кииргени база полицияның чорудуп турар хемчеглери турбуже, чуртта автомашина айыылының халавын кызырары болдунмайн барган. Хөй-хөй таварылгаларда аварияга буруулуг кижилер чурум чок мотоциклистер болгаш ээрттир суксуннар ижип алганының соонда, дүрген чоруурунга сундулуглар болган.

(СЭТА).

Чили — кижиниң эргелерин эң-не каржызы-биле үреп турар чурт. Ооң улузу аш болгаш ядыы амыдыралга албадаттырган. Бичии-ле удурланыышкынны күш-биле базып турар. Удурланыышкын чыскаалдарын тарады ойладып турар үеде янзы-бүрү чүүлдерни, ооң иштинде карак чажы төгүдүрер газты, резина моңнарны болгаш боо-чепсекти ажыглап турар.

ЧУРУКТА: Сантьягога Пиночеттиң хунтазынга удурлааган чыскаалдың киржикчизин тудуп хоругдап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Каттышкан Штаттарның дорт деткимчези-биле Дуартениң чалча ёзу-чуруму бодунуң улузунга удур хан төгүүшкүннүг хамаатыы дайынын чорударын уламчылап турар. Ол чуртта кижиниң кол эргелерин каржызы-биле үреп турар. Кем чок херээженнерниң, кырганнарның болгаш чаш уругларының ханы төктүп турар.

АКШ-тан келген шериг чөвүлекчилериниң өөредип кааны тулдур чепсеглеттинген шаажылакчылар америк дагдыныкчыларының Вьетнамга дайын үезинде ажыглап турганы «хоозурадыр өрттеткен черниң» тактиказын ажыглап турар. Тараачыннарның тайбың суурларын дерзиизи-биле бомбалап, оларның малын болгаш тараа шөлдерин узуткап турарлар. Олар массалыг аглаашкынны болгаш тудуп хоругдаашкыннарны үргүлчү чорудуп турар. Төп Америкада улуг эвес ол чурттуң хөй-хөй хамаатылары өске чурттардан хоргадал дилээр ужурга таварышкан. Ол ёзу-чурумнуң кара-бажыңнарында чүс-чүс патриоттар хилинчектенип чыдарлар.

Партизан шимчээшкинин чылча шавар деп оралдажыышкыннар турбуже, Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң отрядтары дайынчы хөделиишкиннерни Сальвадорнуң барык-ла бүгү департаментилеринде чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Дуартениң өлүрүкчүлериниң ээлчеглиг шаажылакчы операциязынга таварышканнар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Аяк шайны аартап ора...

КӨРҮНЧҮКТЕ СЫЛДЫСТАР

Көзенектен бакылаажтың
Көрүнчүкке чивеш кылган —
Сылдыс шолбан олун көргеш,
Сырынналып канчаарым ол?

Шынчы чүрээн хойлап алгаш,
Сыннар кырлап харап турар —
Чериниң төрээн кижизиниң
Чедип келген бодалы бе?

Чалымнарлыг сыннар ынды
Сактып чоруур кижим
кымыл? —

Чалбыышталган оттуг чүрээ
Чаштанчызын эргүпкен бе?

Ыдык сылдыс херелинден
Ынакшылдың чечээн өрээш —
Көрүнчүкке сылдап алгаш,
Көрбээчеңнеп дамчыткан бе?

Отчуташтар кызаш дээрге,
Оттуп келир, сени бодаар —
Хөлбелчиңнээн сылдыс көргеш,
Хөннүм чазап алыр-дыр мен.

А. АРАПЧОР.

КЫШКЫ ДҮНЕ

Олут орбас, чыдын чытпас чымыш иштен
Оода-ла бичии када дыштан дээзиниг,
Караңгы дүн чериниң кырын чоорту бүргеп,
Кадарчының аалынче моорлап келген.
«Кымның чаагын ошкаайн»— дээзиниг ажыг чывар
Кыштаг чериниң девискээрин эргий хап тур.
Дүлген эъттиң чаагай чыдын эскергензиг,
Дүндүктен ай сартык манап, харап келди.
Улуг, биче өгде улус ылым-чылым
Уран тоолдуң соруназы хаара туткан.
Чалча оолдуң даңгынага ынакшылы
Чаагай болуп төнеринче сагыш аараан...

Т. МОНГУШ.

ФОТОКАЛЕЙДОСКОП

Бо чурукта — чыып аар мини-мотоцикли Лондонга болган вело-мотоделгелгеге англи фирмаларның бирээзи эккеп салган. 50 куб см. шимчедикчи шакта 25 миль чедир дүрген чоруур арганы бээр. Ону чогаадып кылганнарның тайылбыры-биле алырга, мини-мотоцикли даштыгаа арттырып кагбайн, эптей салгаш, бажыңга азы ажылдаар чериниң бир дузалал оран-савазынга шыгжап ап болур. Ынчангаш оон өртээ хөлчок аар.

БУРУУ КЫМДАЛ?

• Амыдыралдан чугаа •

Район төвү ол суурга сургакчылап чеде берген мен. Тайга элээ чер болгаш сооксумаар. Чайның эң изиг айының төнчүзү дээр-даа ужур чок болган. А суггур чаъс каш хонук улаштыр кудуп келгенинден Каа-Хемниң суу үерлээн, боралгактыг куу чүве, эриин ажар чыгыы, дүндүйген шырайлыг кулажылап бадып чыткан. Кудумчулар малгаштыг, артында тайгыр де.

Баштай баар черлеримге чедип, ажыл-херектиң узун аргамчызын бичии дүрүп кааш, гостиницага базып келдим. Чыдар чер амдызында чок, кежээ, чеди шак үезинде хосталыр өрээл бар, манаңар деп бо. Ам канчаар, суурну кезип чоруптум.

Катап кээримге, аалчылар бажыңынга мени чыттырып кагды. Ыяш, чаңгыс каът гостиницаның бөдүүн дериттинген шыксымаар өрээли. Аязып келген болгаш мүн-не чүгээр чырык: бүлүргей лампочканы кывыспайн, солуннар номчуп чыдыр мен. Үш оруннуг өрээлде менден аңгы кижи-даа чогулу, эки-дир деп бодадым. Черле ындыг, шала оспаксыргай чаңныг кижи болбазык мен бе, чааскаан бодалып чыдарынга ынак.

Ол кежээки үүрмек, туугай бодалдарымны ам кеңгүс сагынмас, а аяар соктааш, буруузунган аянныг «мени боже чыттырып кагды, хонуп аар боор-тур мен ийин» дээн кижини уттур ужуурум чок. Ооң чугаазын дыңнааш, үрүп каан бөмбүк дег, хээрек болгаш кандыг-даа эртине-байлак херээ чок үнелиг чуртталгавыстың дугайында бодап чоруур, кижилерниң аразында харылзааларның көстүр-көзүлбес удазынын хөлүн эрттир дыңзыдып болгаш кошкадып болбазын билир апарган мен.

Кожам чолдак сынныг, дыдырашсымаар кара баштыг, дөртен хар үези, могаан шырайлыг эр болду. Ажылчын чүвүрлүг, элей берген сапыктарлыг, куурарып оңа берген ак хөйлеңниг. Оода-ла хөөремак, чалчыраш эвес болза аа, хирезин бодаарга, суурунче баар машина дозуп чадааш, дүн чарып келген эр-дир, чок-ла болза малчын азы тудугжу турган-дыр бо деп иштимде түңней тыртып кааш, манагзынып ор мен. Меңнилешкен оңар, ыыт чок бис.

Чаңгыс стакан шай хайындырарынга өйлээн электри чылыдыкчызы херекселдиг кижи мен. Оом-биле далаштыг шай белеткээш, борбак далганнар уштуп, кижимни чаладым. Халаадаңчыг ыржым чоорту чидип, стакан кыңгырап, ийи чаңгыс сөстер октаттына берди.

Ынчап орувуста, демгим: «ам чаа милицияның соок өрээлинден үндүм. Совет шагдаа-даа күштүг-дүр, буруу чогумну бадыткааш чандырыпты» дептерге, сонуургалым хайнып, көрүжүм безин «суламчылаңар» деп негей берген боор. Кожам база черле бир кижиге ишти-хөңнүн ажыдыксааш, буугуп чораан хире, кандыг айыыл-халапка таварышканын бирден бирээ чок то каап берди. Ажы-биле чугаалаарга, мындыг төөгүлер дыңнаарга, берге болдур ийин, ажыг-шүжүгге алыскан кижиге дузалаптар харыың бар эвес, арга чадаарда аргалапкы дег сөстер дилеп, часкарарын кызытсынза-даа. Ол хөөкүйнүң хоннун баскан аар кара даш чинигеш дивээнин билип олурарынга, ботка чөгенчиг. Дөмей-ле, ажыг-шүгжүглүг кижи оозун чугаалаарга, аштылар, алаагар, сээң киржилгең, човаашкынның база хей барбас турган боор.

Оон бээр элээн үе эрткени бо. Ам ол чугаавысты (колдуунда мен дыңнакчы болган, а айыылга таварышкан кижим шедиргеленчек үнү-биле төөжүп орган чүве) сагынгаш, Каа-Хемниң эринге болган болуушкунну кыдыындан көргеним дег, (шынап-ла, ындыг турары кай, ачы-дузалыг болбас мен бе!), карактарга чуруп, адаа киришкеннерниң аажы-чаңын безин шору биле бергензиг мен. Ынчангаш билип алганым-биле ол бүгүнү силерге дамчыдайн.

Соонда бодаңып, сайгарып ора, кым буруулуг болганыл деп айтырыгга тулуп кээр турдум. Шынап-ла, кым буруулугул? Истекчи биле прокурорнуң ажыг-шүжүглүг аланы салыпканын шын деп бодаар мен. Ооң кударгай, шагзыраан карактарынче кайгап, сеткилиниң дүвүнден кээп турар уяктелчек үнүн дыңнаалап ора, орта бодум ыяк бүзүрээн мен.

Бир эвес олар хемден ырак-ка хонуп алган болза, айыыл чайлай бээр-даа чадавас ийик. Ынчалза-даа бөйлүстүң буруузу чок боор. Кижилерниң хөңнү чүдерээрге, чүден дора, оон-на бүгү чүве өөскээн. Мээң кожам ынчаар ап көөр болза, буруудай берип болур-дур. Ийи кижи кады чурттап олурда, оларның эп-чөптүг харылзаалары бойлай берзе кым буруулугул? Бирээзиниң кеми хей боор чадавас, ынчалза-даа өскезинде сүт дег ак дизе, бүзүревес мен.

Ийет. Ол чаъстыг хүндүс херээжен ээ бичии уруглары-биле кады өөнге олурда, ооң кадайы кижи арагалыг (кожам сөглевезе-даа, хой «аалдап» келгени чугаажок болбайн аан) келбээн болза, ындыг айыыл черле кайын үнер. Дарыны чазылдырар ылап ол болган-дыр. Оон башка ол дары ала-чайгаар шыгып, өскээр шилчип-даа болгай.

Малчын күзүн садар чеди чүс баш совхоз хоюн эртен сүрүп үнгеш, кежээликтей олардан эккээрге, ийи кижизи: кадайы-биле каты халаг эзирик, «хөөрээр сарыг», «пыйва» дижир, эзиртир суксун чооглап органнар. Ол чүвези хей, бүдүн он литр канистра долу. Хай-бачыттыг деп ону ынчаан кым-даа бодаваан, харын кадайы «арага тывылбас үеде магалыг суксун эккелген» деп, даайын мактап, долгай дылы-биле «ындыг чүве кылып шыдавас, аргажок» деп, ашаан кончуп орган. Доңган, дүъште чаъска чагдырган кижи, «пыйваны» дашка-дашказы-биле алкан, арагалаашкын соксаш кынмаан. Оон чаржынгаш, ийи элээди оол ырадыр ойнап чорупканнар (ах, олар өөнге олурары кай!). Бичии уругларның бирээзи удаан, беш харлыг уруг өг даштынга ойнап орган.

Эзириктиң хайын чүү дээр! Элээрде-ле ашак-кадайның эви шоолуг эвес турган. Чеди уруун өстүрүп, бут кырынга тургузуп чадап, ажыл-хожул кырынга-ла чоруур чегей амыдыралдыг бөдүүн улустуң чуртталгазын көрген кижи мону номчуур болза эки билир боор. Күрүне база дузалап турза-даа, бир өөнделевес чоруу — арагалай бээринде чүве-дир. Арага, ак саргы дег, өг-бүлениң читкезинче калалып алган, эвээш-биче акша-төгериктиң кезиин соруп каап-тар. Алгыш-кырыш-даа оон эгелээр.

Хайлыг кежээ база-ла, ам артында «хөөрээр-сарыгга» күткүткеш, херекте шыгжап чорууру бот-болуунга могадышкыны, харын-даа өжээргели, хомудалы кургаг күдүрээге салган от дег, хүрүңнейнип хып келген. Черле ыыт чок, чогуш-кырышка хөңнү чок кижи болгаш, ашаа кызып туттунза-даа, күдээзинге хөңнү чок даайының деткимчезинге өнемчээн кадайы дам барып орган.

Алыс чурту өске районда, маңаа чазын керээ чаргаш, түр көжүп келген улус чүве-дир. Ажы-төлүнге, ал-ботка ажыын бодаарга, ол чөп хевирлиг. Шынап-ла, бир янзы секперел-сергей берип болур ышкаш сагындырган. Хүлээп алган хоюн күзүн киндедип, дужаагаш, артык деңзиниң килограмм бүрүзү дээш акша алыр. Ооң хураган ап, кыштадыр деп бодап турганнар. Ынчалза-даа сөөлгү үеде кадайы ашаан могадырда, чер-чуртче чанаалы, дөргүл-төрелим аразынга чорууйн, мени чүге бээр эккелдиң, кижээ болчур улус чокта, бастып дарлаар бодадың бе дээш апарган. Шынында, ук саналды ийилээ үндүрген хирезинде эви.

Кадайының төрелдери хөй. Даайлары, акылары, чээннери, дуңмалары дээш эр уктуг чүвелери-даа эндерик. Ашак эр чаңгыс. «Ботка болчур чүвемне чок» деп чүве ол-дур ийин. Ону ажыглап, кадайының улуузу күдээзин арай базынчактаар сагыштыг турган. Оон бээр көжүксээн бир чылдагааны-даа ында. Чүге ыяап-ла бо совхозул дээрге, кадайының бо даайы сүмелеп, чоогунче көжүрткени ол.

Канистра курутлап турда, кадайы чалчыттынып алгыргаш, үне халааның пат шоюкаан ашак дыңнаалап, херекке албайн-даа, шал-бул билип орган. Карак шокаранаар, уйгу келир боорга, билбес чыгыы эзирик катын орунче пат боорда ойтур каггаш, боду чүък баарынче чыдыпканда, уруу алгы эвес алгы-кыышкылыг, ыглап-сыктап маңнап келгеш, тургуза тырткылай берген. Бажы ширтектен көдүрлүр арга чок хирезинде, удумзургай мээге чаш кижиниң сөстери дээптерге, миннип, турарынче мага-бодун албадапкан. «Авам сугда тур, ачай-ай, дүрген авамны уштуп эккел!» деп турар. Бир-ле каразынчыг чүве сеткилге кирип, сирилээш, буттарын шошкудупкан.

Сугну херек ажыр сүзүп, ол-бо теңдиннээн кадайын көрүп кааш, хейде-ле доң кырындан «сугдан үн!» деп кый дээн. Оозунуң чүгле эрни шимчээр, бир-ле чүвени алгыргаш, өске эрикче углуг, каш баскан соонда, күчүлүг агым чаңгыс черге бөөлдеп чоруй, ийи будун бажындан өрүледир аңдара шаапкаш, алгаш бадыпкан.

«Өршээ-авыра, аа-халак, халак» дээш, чүгле ушпайн окталып бадып, сугже уг-биле моюн дозүнге чедир кире халааш, эштир бодааш, көңгүс билбезин ам-на сактып келген. Агым болуу ужур шаапкы дег, уруунуң кыпсынчыг кыышкызы дыңналырга, ажы-төлүн сактып, арай-боорда эрикче чүткүп үнгеш, арга-хорга диленип, карактарын шыпшырайнадып, бажын ажылдаткан. Чоокта дузалапкы дег улус, эшкииш, хеме... чүү-даа чок. Девиндээн аайы-биле курут черже дуза дилеп алгыргылаан. Харыы кайда боор. Бир көөрге, оранчокта шыкта өртеп каан аъды турган. Эрикти куду халдып баткаш, дужундан сүстүрүп киргеш, шалбадап көрзе чул деп бодал угаанынга шываараш дээш, чиле берген. Ыраа аттыг, ам артында агым өрү баглаан аътты чедип чорда талыгыр херек. Катынга чөгенсе-даа, чаңгыс-ла чугаалап сүмележир кижи ол хире боорга, өгже маңнаан. Оозу дээк оттур боор бе!

Соок суг кырынче кудуптарга ам-на бажын борбаңнадып, караан ажыдып, кончуттуна берген. А үе эртип-ле турган. Сугда кижизи та кайы хире талыя берген чүве! Каты мүн-не угаан кирип, чээни уруг сугта дүшкен деп билелек, күдээзин часкарарының, ужурлуг чүве чугаалаарының орну, үш-тавырүм сөстер эдип, бир дажаан.

«Өлүрүкчү сен, соокнаш хемче октаптың бе!» дээп, ооң нүгүлдүг кыышкызы өгну өлеш кылдыр силгээн казыргы дег, күдээзин ынчаар хөме тавараан. Оон үнүп кээрлерге, үерлээн Каа-Хемде каракка илдигер чүү-даа чок, чүгле уткуй карарган чалгыглар коргунчуу сүргей кулажылап бадып чыткаңнар...

Каты күдээзин буруудадып, даарта эртен бажыңнадып каан. Дүне бак сөглеп, эттеп-соп-даа шаг болган. Шуудунга кирип, чүү-даа болза актыг-мегемин шагдаалар үзе шиитпирлезин дээш, оларның машиназынга олурупкан кижи-дир. Херекти истээн соонда, үш дугаар хонуунда кожамны үндүрүпкени ол. Бичии уруунуң көргени кончуг чугула болган. Бо кежээ ынаар барыксавайн. Кадайының мага-бодун дүүн-не тып алганын истекчизи чугаалаан. Оон соонда төрелдери кээп, ужурашкаш барганнар. Катының аайы-биле база-ла ол-бо деп, чөңгээлин кончуг болганнар. Хей-ле аас-дыл дыңнаар, оон келерезе эттедир боор мен деп билгеш, маңаа хонуп аар дээни ол. Эртен эртежик барып, уругларының незн-биле чарлып, хөөржүдер. Аңгы өг-бүлелиг улуг уруунуң арнын көөрүн-ле бөрге-дир деп муңчулуп олурар чоржук. Оон таакпылап аайн дээш үнген чүве.

Соондан бичии болгаш чеде бээримге, херим иштинде улуг даш кырында олур. «Чеди уругнуң амыдыралын бодавайн, сугже халый берип, алдын амызындан адырлып чүзү кижи боор, амыдыралывыс чүгээртеп кел чыткыже-ле» дээнин сактып, кээрген кайгап тур мен.

Кожам мени билгензиг, ажырбас, дуңмай, уругларымны өстүрүп, кижизидер мен. Күрүнениң ажылын бар шаам-биле кылып, ажыг-шүжүгге алыспайн чурттаар деп бодап алдым. Өскүс чүвелеримни өске өглерге үлевес «мен» диген чүве. Буруу кымдал? Ону кижи бүрүзү түс-тузунда-ла сайгарып көрзүнем.

Шынап-ла, ындыг деп бүзүреп, деткидим-даа. Кадайының төрелдери чаш ажы-төлдү ап алгаш, өскээр тайылбырлап, ачазын көрбес кылдыр өстүрүп, сеткилин кергетсе кончуг. Харын-даа «Чедир чанып канчаар, чок болза маңаа, азы Бии-Хем кожууңга турумчуп, чурттаар мен» дээнин чүүлдүгзүндүм. Туруштуг бол, ала эдың сагыш чор деп, сагынганымда бөрзэп чоруур мен. Хайлыг таварылга бир амы-тынны алгаш барза-даа, чеди төлдүң, оларның ачазының келир үези, салым-чолу өске болуп магат...

Н. КУУЛАР.

ДАМЧЫЫР ЧУГАА — ДАЛАЙ ЧАЛГЫЫ

Автобуста чудурук сугар хос чок. Чанымга чаш уруг туткан херээжен турган. Аваа дузалажыры-биле уруун көдүрүп алдым. Чаңгыс черге дүштүвүс. Аныяк ие уруун менден ап алгаш, өөрүп четтиргенин илереткеш, ырап чорупту.

Бажыңым ууңче далажыптым. Эжик звоногун бастым, соктадым. Сураг. Кым-даа ажытпады.

— Ажыдып көр, мен-дир мен, мен — деп кадайымны кыйгырдым.

— Чаш уруглуг кадайыңче чоруп чор-

— Кайнаар? Кандыг кадайымче?

— Мени чүнү-даа дыңнавазн, билбээн деп бодап тур сен бе? Ол-дур, ооңче чору!

— Че, чүү болду? «Скорая-дан» долгап берейн бе?

— Өөлежок чүве. Автобуска чаш уруглуг кадайың-биле кады чорааның уттуптуң бе? — деп, кадайым эжик ындында кылыктанып алгыра-дыр.

Чүгле ынчап херектиң ужуруң билип кагдым.

— Ажыдып көр! Дилеп тур мен! Сеңээ шуптузун тайылбырлап берейн — деп ээрештим.

Кадайым дыңнавааччаңнап тур ышкаш, ынчалза-даа ажытпады. Эжим эриниң бажыңынга дүн чарып аар дээш чоруптум. Чеде бээримни сагындырып каар дээш кудумчуда автоматтан долгадым. Трубканы эжимниң кадайы көдүрүп алды.

— Кайнын долгап тур сен? Сени ийи бажыңныг деп дыңнадым.

— Баштактанып турба даан, кылыым эриин ажар чыгап тур — деп аңаа чугааладым.

— Сени ындыг кижи деп бодавайн-даа чораан мен. Цэвелди чүге куду көөр сен. Чараш эжишкилер чорудуңар, уругларыңар база бар-дыр. Сеңээ оон ынай чүү четпес чүвел? — дээш, трубказын салып кагды.

Дедир чангаш, эжимниң үреп-даа кирер бодадым. Ынчалза-даа канчаар-даа харык чок апардым. Школаже дедир ээпкеш, таныырым таңныылдан аңаа хонуп аарын диледим.

Дүнну үш кадыг сандай кырынга эрттирдим. Багай удаанымдан эртенинде баш, чарык чүве дег, аарып турар болду. Кады ажылдап турар өөрүмнүң чамдыызы менче хыйырылчаң көргүлээр, аразында каттыржыр-даа. Дүъштеки чем үезинде дыңналза-ла, дүүнгү уруглуг не-биле студент чылдарымда-ла будулуп турган апардым.

Мээң дугайымда хоп чугаа, кургаг ховуга болган өрттен дүрген, Улан-Баторга дыргын өскээн. Хууда күш чогум бодап келгеш, оон ынай чүнү канчаарымны аайын тыппастаан мен. Хенертен мурнумда телефон дагжай берди. Эп-не ырак олардаа иви кадарып турар ачам үнүн танып кагдым.

— Оглум, канчап бардың сен черле? Дүүн кежээ сээң дугайыңн шуптузун дыңнадым. Бо эртен бо-дур мен, сенче долгаар дээш колхоз төвүнче аъттыг халыттым. Чүнү үүлгедип турар кижи сен? Сен-деп ындыг чүве черле манаваан мен. Кырган кижи-дир мен, сагыш амыр өлүп көрейн!... — дээш, ачам ыглап бадырыпты.

— Ачай! — деп алгырдым. — Меге чүве-дир, хоп-тур ол!

Ажыл соонда бажыңымче чанмадым, кадайымга хорадаарым хөлчок. Ол дүнну база-ла школага эрттирер дээш чеде бердим. Өске таңныылдың ээлчээ.

— Маңаа хонуп ап көрейн — дидим. — Квартирам дүлгүүрүн чидирип алдым, харалаан.

— Хары утла ийи квартира дүлгүүрүн канчап чидирип алганың ол?! — деп, ол чалчаа балыым барын дырбады.

Жаргалын БАРАМСАЙ.
(МАР).

Сонуургактарга

ЧУГААЛАЖЫРЫ ХОРАЛЫГ БЕ?

Мэриленд университединиң (Балтимор) медицина школазының шинчилекчилериниң эскерген-биле алырга, кижи чугаалажып турда, артерияда хан базыышкыны дыка көдүрлүр болган. Ол ышкаш үнү чок кижилер имнээшкин дузазы-биле «чугаалажып» турда база-ла ындыг. Ханының базыышкыны улгадыр болгаш ону кудуладыр сорулга-биле эм ижип турарларга шинчилел тода чижекти көргүскен.

Ылангыя сагыш-сеткил хайныышкынныг чугаа үезинде ханның ортумак базыышкыны 10—15 хуу көдүрлүр. Кижилерниң хөй кезииниң, ол ышкаш школа назыны четпээннерниң болгаш кырганнарның ханының базыышкыны мыткыр номчулга үезинде база көдүрлүр.

Кижи чугаалажырын азы ыткыр номчуурун соксаткааш, чугаалажып орган эжин дыңнап олуруп аары билек, хан базыышкыны кудулап, өйүнде апаар.

МЕДИЦИНАГА БАЗА ШЫЫРАК БИЛИГЛИГ ЧОРААН

Шекспир — улуг англи чогаалчы деп чүвени кижи бүрүзү билир. Ынчалза-даа австрали эмчи О. Кайл бодунуң «Шекспирниң медицина талазы-биле билиглери» деп номунда драматургтуң эмнээшкин талазы-биле хөйнү билирин бадыткап бижээн. «37 шиизинде Шекспир бодунуң үезинде турган аарыгларны канчаар эмнээрин, оларга кандыг эмнер таарыжын саналдаан...» —деп, Кайл айыткан. Оон аңгыда чамдык аарыгларның көскү демдектериниң аайы-биле чүү деп аарыгыл дээрзин тодарадырынга амгы үениң эмчилери Шекспирге немешпи дег чүве тыппас боор.

Аарыгларның канчаар чүден эгелээрин болгаш оларның хоочураарын эскерип бижиири дээрге-ле, медицинаның төөгүзүн сонуургап чоруур кижиге медээ болур. Улуг чогаалчының шиилеринде бистиң бурунгуларывыс чума, малярия, подагра дээн чижектиг коргунчуг аарыглардан канчаар камгаланып, эмнеп тургазын бижигилээн.

(«Красная звезда» солундан).

КРОССВОРД

Доора дургаар: 1. Тайга чериниң чаттылчак оъду. 3. Дүюглуг аң. 8. «Шын» солуннуң тускай булуңу. 11. Азияда күрүне. 12. Ыяш. 13. Мал чүзүнү. 16. Математикага билдинмес сан айтыр ужук. 17. Коошпа. 18. Кежик, чол. 19. Тывада суур. 24. Күзүн кыргаан дүк. 25. Улуг орус эртемден. 26. Хамааты дайынының маадыры. 29. Тывада суур. 30. Чыргал, таалал. 31. ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Узун дургаар: 1. Ижин-хырындан кылган тыва чем. 2. Азырал мал. 4. Каа-Хемде суур. 5. Чылчырык, өл-чаъс. 6. Кургаг шывык. 7. Бичежек чалбак аяк. 9. М. Кенин-Лопсаңның «Тениң самы» деп номунуң маадыры. 10. Иштики орган, шөйүндү. 14. Тывада курорт. 15. Бии-Хемде, Улуг-Хемде чер ады. 20. Болдунген мал чеми. 21. Тыва фамилия. 22. РСФСР-де область төвү. 23. Балык. 27. Украин ССР-де область төвү. 28. Шээр мал.

Кроссвордту С. СЕРЕН тургускан.

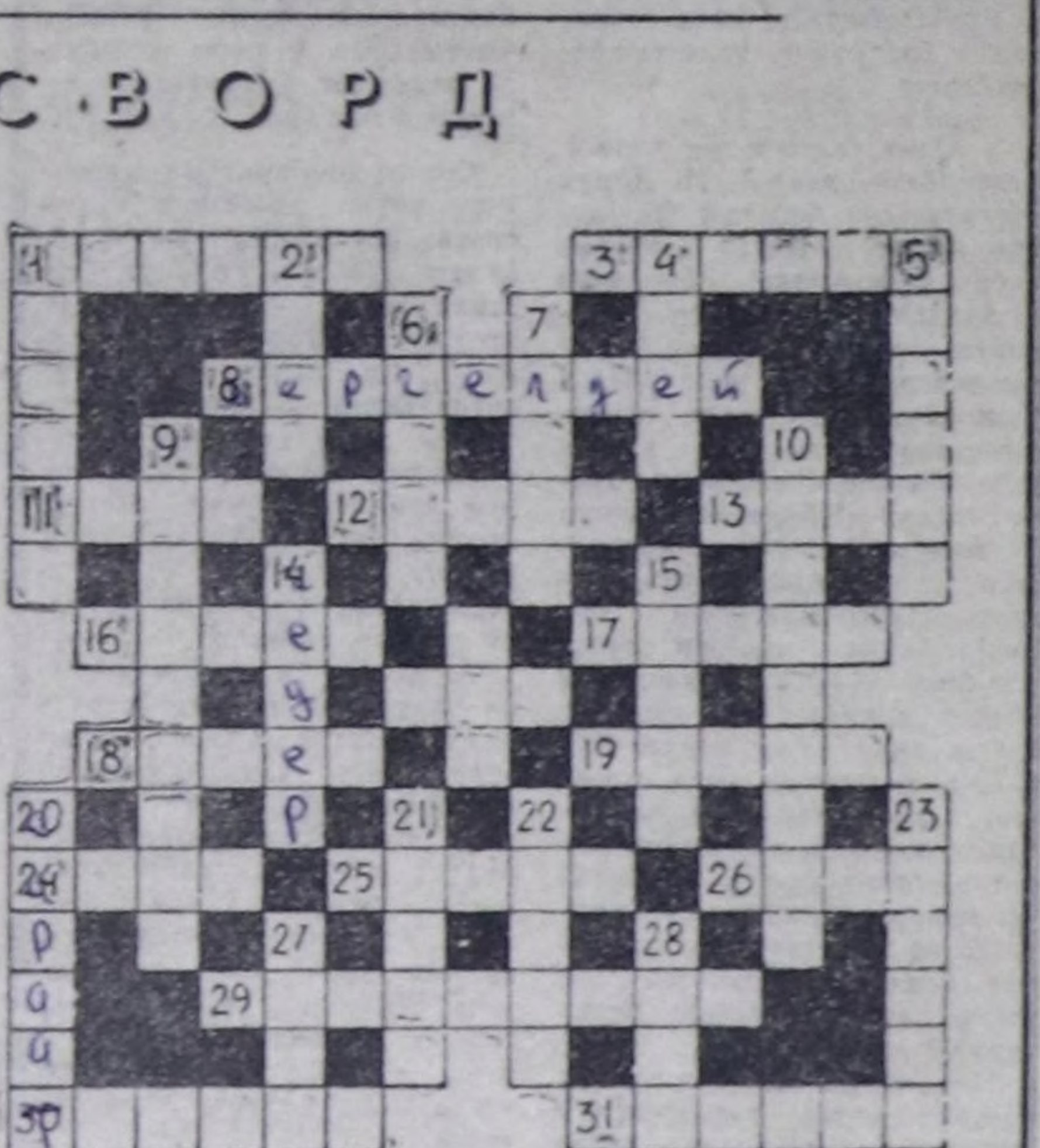

Январь 3-те үнген кроссвордтуң харыызы:

Доора дургаар: 5. Агартыышкын. 6. Манза. 8. Иштик. 10. Кqран. 12. Аришка. 14. Баштак. 16. Шагаа. 18. Дина. 19. Дуга. 20. Шаалы. 21. Таңды. 22. «Шейк». 24. Руль. 25. Каргы. 26. Каскал. 28. Алагаш. 30. Алама. 32. Агаар. 33. Лайка. 34. Карадаашкын.

Узун дургаар: 1. Аганак. Аргак. 3. Ишкин. 4. Тыртпа. 7. Ырага. 9. Архипелаг. 11. Маргылдаа. 13. «Шаашкак». 15. Шыдыраа. 16. Шалык. 17. Амалы. 23. Арбай. 27. Аралан. 29. Дайзын. 30. Арбак. 31. «Алёша».

ТВ

ЯНВАРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7. — Эртенги гимнастика. 7.10 — Мультфильм. 7.20 — Музыка 7.30 — «Үе» 8.15 — Мультфильмнер. 8.45 — «Кижи болгаш бойдус». Док. фильмнер. 9.15 —«Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 9.45 — Совет ырның концерти. 10.10 — Кремльниң Съездилер ордузунга Чаа чыл ёлказының байырлалы. 10.55 — «Архангельск чурттуг кижи». Док. телефильм. 11.55 — Уругларның «Золотое ситечко» ансамбли танцылаар. 12.25 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 12.55 — Улустуң аалгалары. 13.10 — Бөгүн делегейде. 13.25 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». «Уруглар идиктеринге — бедик шынар». Егорьевскиниң идик фабриказының ажылының дугайында. 14.00 —«Билдингир-даа бол, эдептиг». 15.00 — Суббота — ада-не хүнү. 16.30 — Мультфильм. 16.40 — Улуг Октябрьның юбилейинге. «Коммунист». Уран-чечен фильм. 18.40 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Эдуард Асадов. Тулчуп, бүзүрел, ынакшып чор мен». 19.30 — Г. Веревка аттыг Күрүнениң үлегерлиг украин улусчу хорунуң концерти. 20.05 — Үш сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Өлүрүкчү чорукту чарлаан». (Англия). А. Кристи. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —Суббота кежээзинде. Фигурлуг чуңгулаашкын. ССРЭ чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. Вильнюстан дамчыдылга. 22.35 — «Силерни Николай Озеров чалап тур». 00.35 —00.45 —Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.15 — Эртенги гимнастика. 8.35 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи. В. Семенов (баян) ойнаар. 9.05 —Ритмиг гимнастика. 9.35 — «Сылдыс базыышкыны». Уран-чечен фильм. 11.00 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Ыржым байдал соруттунган». Уран-чечен фильм. 12.45 — «Делегейниң уран-чечен культуразы». М. Горький. «Кыдыра кижилер». 13.35 — Ужуралдарлыг фильм, экраны. «Баштыңы Белое Перо». 14.50 —«Кинопанорама» 16.35 — «Силерге ужуражылгалар». Киевтен эстрада дамчыдылгазы. 17.00 — «Хөглүг стартар». 17.45 — «Фестивальдар, конкурстар, концерттер...». 19.00 — Бир эвес кадык болуруп күзезиңзе». Дөрткү дамчыдылга — «Өг-бүле болгаш спорт». 19.15 —Үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 19.30— Поэзия. Павел Богданов. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Музыкалыг мозаика. 20.45 —«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 21.00 —«Үе». 21.35—23.10 — Экранда — кинокомедия. «Аныяк кыстар».

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Республиканга бүргээр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 22—27, чамдык черлерге 15—20 градус соок. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 10—15 градус соок болур.

Кино

ЯНВАРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур и его команда» 11.20, **«Как три мушкетера»** (1, 2 сериялары) 9.00, 12.45, 15.20, 17.55, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Веселое волшебство» 9.00, 12.00, **«Осенний подарок фей»** 10.30, 15.00, **«Мальчик с пальчик»** 13.30, **«Слуги дьявола»** (1-ги сериязы) 16.40, 20.20, **«Прости»** 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Максим Перепелица» 12.00, **«55 градусов ниже нуля»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Иваново детство» 14.00, **«Проделки в старинном духе»** 16.00, 17.40, 19.30 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң «Серебрянка» деп санаторий-профилакторийинге поварлар, аштакчылар, медсестра, бухгалтер херек. Бухгалтерге пенсионерни хүлээп ап болур. Ажылче албан чериниң автобузу-биле чоруур.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 30. Профессионалдар эвилелдериниң Тыва область чөвүлели.

Адрезивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче дагжаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чыыда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга аймазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 2431.

ТС—00214.